Universiteit
Leiden
The Netherlands

Bijzonder bestraft: context, analyse en waardering van de bijzondere rechtspraak door de Kamer Groningen van het Bijzonder Gerechtshof Leeuwarden en van cassaties in Groningse zaken

Meiboom, W.E.

Citation
Meiboom, W. E. (2016, June 8). *Bijzonder bestraft: context, analyse en waardering van de bijzondere rechtspraak door de Kamer Groningen van het Bijzonder Gerechtshof Leeuwarden en van cassaties in Groningse zaken*. s.n., S.l. Retrieved from https://hdl.handle.net/1887/40130

Version:	Not Applicable (or Unknown)
License:	Licence agreement concerning inclusion of doctoral thesis in the Institutional Repository of the University of Leiden
Downloaded from:	https://hdl.handle.net/1887/40130

Note: To cite this publication please use the final published version (if applicable).

Cover Page

Universiteit Leiden

The handle http://hdl.handle.net/1887/40130 holds various files of this Leiden University dissertation

Author: Meiboom, W.E.
Title: Bijzonder bestraft : context, analyse en waardering van de bijzondere rechtspraak door de Kamer Groningen van het Bijzonder Gerechtshof Leeuwarden en van cassaties in Groningse zaken
Issue Date: 2016-06-08

HOOFDSTUK 11 TOETSINGSKADER VOOR EN WAARDERING VAN DE BIJZONDERE RECHTSPRAAK IN OORLOGSGERELATEERDE MISDRIJVEN EN OORLOGSMISDRIJVEN IN GRONINGEN IN EERSTE AANLEG EN IN CASSATIE

11.1 Inleiding

Om de uitvoering van de bijzondere rechtspleging te waarderen bijna 65 jaar nadat de laatste sententie, het laatste arrest en de laatste opgelegde maatregel zijn uitgesproken, lijkt een hachelijke zaak. Toch is in deze studie een poging gedaan om tot een waardering van de bijzondere rechtspraak in Groningen te komen. Hierbij is getracht om met de bril van toen te kijken, en niet met de bril van nu.

Zoals hiervoor in hoofdstuk 10 al uiteengezet is, waren de gevolgen van het gevoerde regeringsbeleid op juridisch-technisch gebied van de bijzondere rechtspleging zeer omvangrijk. Dit beleid heeft doorgewerkt in alle onderdelen van de bijzondere rechtspleging, van opsporing en arrestatie tot uitvoering van de definitief geworden straffen en de strafverminderingen. Ook op de bijzondere rechtspraak heeft dit beleid grote invloed gehad.

In dit hoofdstuk tracht ik de rechtspraak in de Kamer Groningen, de cassaties door de Bijzondere Raad van Cassatie van Groningse zaken en de tribunaalberechting van 'oneigenlijke' tribunaalzaken, de 'lichte misdrijven' te waarderen. Als toetsingskader voor deze beoordeling wordt gebruik gemaakt van rechtsbeginselen voor het eerst in Nederlandse wetgeving opgenomen in 1795-1798, die zijn neergelegd in de Grondwet en uitgewerkt zijn in praktische richtlijnen en voorschriften in het Wetboek van Strafvordering. Deze beoordeling heeft een tweeledig doel: terugkijken en vooruitkijken. De bedoeling hierbij is om terugkijkend een (juridisch en historisch) oordeel te kunnen vellen over de bijzondere rechtspleging in Groningen. Maar ook om, met het oog op de toekomst, lessen uit deze beoordeling te trekken. In dit hoofdstuk behandel ik achtereenvolgens:

1. De rechtsbeginselen van het strafrecht, vastgelegd in de Nederlandse Grondwet en in het Wetboek van Strafvordering.
2. De afwijkingen in de besluiten over de bijzondere rechtspleging in het licht van de artikelen in de Grondwet en het Wetboek van Strafvordering.
3. Aspecten van de bijzondere rechtspleging waarop de rechtsprekende organen geen invloed konden uitoefenen.
4. De waardering van de rechtspraak ten aanzien van ´politieke delinquenten´ in Groningen:
   a. de berechting door de Kamer Groningen;
   b. de cassaties in Groningse zaken; en
   c. de rechtspraak in de 'oneigenlijke' tribunaalzaken door de vijf Kamers van het Tribunaal Groningen.
5. Kritiek op de bijzondere rechtspleging: geldig voor de bijzondere rechtspraak in Groningen?

11.2 Grondslagen van de commune Nederlandse strafrechtspleging

11.2.1 Inleiding

De overheid heeft al eeuwenlang aan haar rechtssysteem de monopolisering van dwang en geweld ten grondslag gelegd en heeft daarmee impliciet eigenrichting door burgers verboden. De Nederlandse overheid heeft in de afgelopen twee eeuwen door middel van de Grondwet, het Wetboek van Strafvordering, de Wet op de rechterlijke organisatie, het Wetboek van Strafrecht, de Penitentiaire Beginselenwet en de Penitentiaire Maatregel een juridisch systeem ontworpen waarbij aan allen betrokken bij de strafrechtspleging duidelijke rechten en plichten zijn opgelegd. Dit om tot een redelijk en billijke vorm van strafrechtspleging te kunnen komen. Rechtsnormschendingen en de toepassing van dwang en geweld zijn in handen gelegd van overheidsdienaren. Daarnaast zijn organen van rechtspraak opgezet die de rechtsnormschendingen onderzoeken en beoordelen.

De rechtsnormen die de overheid in de Grondwet en in de strafwetgeving heeft vastgelegd, dienen hierbij voor de burgers als richtsnoeren en maatstaf voor eventueel gedrag, als richtsnoer voor de legitieme verwachting van de burger over andermans gedrag en als normerend kader voor de bevoegdheden voor de overheid om te handhaven. In de strafrechtswetenschap worden deze rechtsnormen en andere rechtsregels beoordeeld met het oog op de vraag wat de rechten, plichten en bevoegdheden zijn van de bij de toepassing van het strafrecht betrokken autoriteiten en van die personen die door het strafrecht beoordeeld worden. Door een systematische, kritische en logische beoordeling van de toepassing van de rechtsbeginselen wordt binnen de strafrechtswetenschap getracht de uitwerking van de rechtsbeginselen te beoordelen. Daarbij dient in het oog gehouden te worden dat niet de doelrationaliteit voor het strafrecht kenmerkend is, maar vooral de wijze waarop men met behulp van dit rechtsinstrument in de maatschappij bepaalde doelen wil bereiken. Strafrecht is, anders gezegd, grotendeels postactief.

Het Nederlandse strafrecht wordt gekenmerkt door terughoudendheid. De rechter kan altijd afzien van het opleggen van een straf of maatregel. De terughoudendheid om te straffen komt voort uit het besef dat het strafrecht een ingrijpend en pijnlijk karakter heeft voor de burger die het leed ondergaat als gevolg van een normoverschrijding. Voordat men strafrechtelijk te werk gaat, moet de overheid goed nagaan of er ook andere wegen open staan, bijvoorbeeld de weg van het civiele recht, het bestuursrecht of het tuchtrecht.

11.2.2 De Grondwet als grondslag van de Nederlandse strafrechtspleging

Het codificatieartikel

In artikel 157 Grondwet 1938, het codificatie-artikel, wordt bepaald dat *'het burgerlijk en handelsrecht, het burgerlijk en militair strafrecht, de rechtspleging en de inrichting der rechterlijke macht bij de wet worden geregeld in algemene wetboeken.*' Onder codificatie wordt verstaan *'het samenstellen en vaststellen van stelselmatige wetten in formele zin voor rechtsonderdelen van enige omvang, welke wetten binnen het nationale rechtsgebied overal gelijkelijk verbindende kracht bezitten*.' Het bijeenbrengen van de voornaamste rechtsregels op elk van die terreinen in één wetboek beoogt het systematiseren van de rechtsregels op dat gebied gemakkelijker te maken. Zodat iedereen van die regels kennis kan nemen en bestuur en rechter deze beter kunnen toepassen.

Op basis van dit codificatie-artikel gelden het Wetboek van Strafvordering en het Wetboek van Strafrecht als algemene wetten voor het strafrecht. Dit houdt in dat voor alle strafwetgeving in Nederland, voor alle artikelen waarin niet nadrukkelijk afgeweken wordt van de wettelijke regelingen in het Wetboek van Strafrecht en het Wetboek van Strafvordering, de in deze twee wetten opgenomen regelingen gelden. Ook tussen 1945 en 1952 gold dit codificatie-artikel, het was in de Grondwet van 1938 en de Grondwet van 1948, opgenomen in artikel 157. Dit betekende voor de besluiten over de bijzondere rechtspleging dat nadrukkelijk moest worden opgenomen waar de artikelen in deze besluiten beoogden af te wijken van het Wetboek van Strafrecht en het Wetboek van Strafvordering. Bij alle artikelen, waarbij niet nadrukkelijk van deze 'algemene wetten' werd afgeweken, golden en gelden de wettelijke regelingen opgenomen in deze twee 'algemene wetten'.

Andere Grondwetsartikelen

Naast het codificatie-artikel vormden de volgende grondwettelijke artikelen het raamwerk waarbinnen de (straf)rechtspleging dient plaats te vinden. Het gaat dan om de artikelen 70, 160, 162, 164, 167-169, 173 van de Grondwet 1938/1948.
Deze artikelen regelen:

- 70 gratie en amnestie
- 157 codificatieartikel
- 160 competentie rechterlijke macht
- 162 uitoefening rechterlijke macht
- 164 in hechtenis nemen

- 167 geen verbeurdverklaring na rechterlijke veroordeling
- 168 openbaarheid terechtzittingen, motivering vonnissen
- 169 Hoge Raad en cassatie
- 173 leden rechterlijke macht onafhankelijk

Daarnaast gold in de periode 1940-1946 ook:

- 195 staat van oorlog, militair gezag

Toegevoegd aan de Grondwet in 1983

Sindsdien zijn in de Grondwet artikel 16 en artikel 114 toegevoegd aan de Grondwetsartikelen over wetgeving en rechtspraak.

Artikel 16

In artikel 16 van de huidige Grondwet 2008 is opgenomen dat *'geen feit strafbaar is dan uit kracht van een daaraan voorafgaande wettelijke strafbepaling*'. Dit legaliteitsbeginsel staat in dezelfde bewoordingen sinds 1881 in het in 1886 in werking getreden artikel 1 van het Wetboek van Strafrecht. *'Het aldus verwoorde legaliteitsbeginsel heeft zijn functie van hoeksteen [in de zin van dragende pijler] van de democratische rechtsstaat en – daarmee ook – van hoeksteen van het strafrecht verworven in het Verlichtingsdenken. Om die reden is het beginsel prominent aanwezig in La Déclaration des Droits de l'Homme et du Citoyen van 1789*.'[1328] Dit artikel was eerder opgenomen in de Grondwet van 1798, maar is in latere versies van de Grondwet geschrapt. Door het opnieuw opnemen van dit artikel in de Grondwet heeft de regering willen benadrukken hoe belangrijk het legaliteitsbeginsel is in de strafrechtspleging. Dit is mede gebeurd onder invloed van de discussies over het opzijzetten van artikel 1.

In zijn oratie uit 1987 heeft M.S. Groenhuijsen betoogd dat de grondslagen van het materieelstrafrechtelijke legaliteitsbeginsel onder te verdelen zijn in:

1. het schuldgezichtspunt (een persoon mag niet worden bestraft als hij niet wist noch kon weten dat wat hij deed, strafbaar was);
2. het wetsbegrip (wetgeving bevat algemene regels, die bij herhaling doch zonder terugwerkende kracht kunnen worden toegepast op in beginsel alle (categorieën) burgers);
3. het mensbeeld van de homo economicus (een rationele, calculerende burger kiest in dit mensbeeld voor strafbaar gedrag als naar verwachting de voordelen ervan de nadelen overtreffen);
4. het strafbegrip (publieke leedtoevoeging met als doel dat de betrokkene voortaan meer geneigd zal zijn tot normconform gedrag);
5. de rechtsstaatgedachte (publieke machtsuitoefening moet onderworpen zijn aan rechtsregels);
6. het vrijheidsbegrip (toegestaan is datgene dat niet verboden is); en
7. het rechtszekerheidsbegrip, het individu moet de rechtsgevolgen van (voorgenomen) handelingen kunnen berekenen.[1329]

Met het oogmerk om in de toekomst uitwassen te voorkomen die samenhangen met het op een dergelijke wijze hanteren van gezichtspunten die aan legaliteit ten grondslag liggen, betoogt M.S. Groenhuijsen dat een materiële invulling van het *'rechtsbescherming verschaffende grondschema van onze rechtsstaat*' vereist is. En wel in drieërlei zin: verantwoordelijkheid als normatief begrip (materiële maatstaven terug te voeren op in elk geval rechtvaardigheid), verantwoording afleggen over het gebruik van bevoegdheden en verantwoordelijk stellen in de zin van het opleggen van sancties indien onrechtmatig is opgetreden. Dit laatste element illustreert dat materieelrechtelijke en formeelrechtelijke aspecten van legaliteit als voorwaarden voor strafrechtelijke handhaving van de rechtsorde, tot op zekere hoogte hand in hand gaan. [1330]

[1328] M. Kuitenbrouwer en M. Leenders (red.), *Geschiedenis van de mensenrechten. Bouwstenen voor een interdisciplinaire benadering,* Uitgeverij Verloren Hilversum, 1997, bijdrage van M. Kuitenbrouwer in deze bundel*:* Nederland en de mensenrechten, p. 156-201.

[1329] M.S. Groenhuijsen, *Straf en wet.* (*oratie* Tilburg), Arnhem: Gouda Quint 1987.

[1330] M.S. Groenhuijsen, *Straf en wet.* (*oratie* Tilburg), Arnhem: Gouda Quint 1987.

Artikel 114 Grondwet 2008

De doodstraf was in 1870 uit het Wetboek van Strafrecht geschrapt en vervangen door de levenslange tuchthuisstraf. In 1881 ontstond echter grote ophef toen een groot deel van de Nederlandse bevolking en van de politiek vond dat Hendrik Jut voor zijn dubbele roofmoord de doodstraf verdiend had, maar levenslang kreeg opgelegd. Er volgden heftige discussies in en buiten het parlement. De tegenstanders onder leiding van onder andere Pieter van Bemmelen en minister van Justitie Anthony Modderman wonnen uiteindelijk en het besluit van 1870, waarbij de doodstraf uit het Wetboek van Strafrecht gehaald was, bleef gehandhaafd.[1331]

Na de Tweede Wereldoorlog was de doodstraf als straf in de bijzondere rechtspleging weer ingevoerd. Sinds het begin van de jaren zestig was er in internationaal verband een tendens om de doodstraf zo veel mogelijk af te schaffen, maar noch in het wetsontwerp inzake de klassieke grondrechten, noch in dat inzake justitie was een bepaling over de doodstraf opgenomen. De bepaling is pas tijdens de mondelinge behandeling van het wetsvoorstel tot verandering in de Grondwet van bepalingen inzake justitie, bij amendement-Roethof c.s. ingevoegd. In de Grondwet is na aanname van het amendement-Roethof in 1983, in artikel 114 opgenomen dat de doodstraf niet kan worden opgelegd. In de huidige Grondwet van 2008 is dit artikel gehandhaafd.
Dat de doodstraf niet kan worden opgelegd, betekent dat een eventuele rechterlijke beslissing tot opleggen van de doodstraf rechtens een nietige rechtshandeling is. Artikel 114 houdt echter niet in dat de Grondwet het opleggen van de doodstraf geheel en al uitsluit.

Twee mogelijke afwijkingen van artikel 114 Grondwet zijn tijdens de parlementaire behandeling ter sprake gekomen. In de eerste plaats kan een toestand van staatsnood nopen tot een andere uitleg van bepalingen van de Grondwet in het algemeen. Het is echter, zo bleek ook tijdens de parlementaire behandeling in 1982, onmogelijk te voorzien welke situaties dat zouden kunnen zijn en welk orgaan een van artikel 114 afwijkende regeling zou mogen treffen. Mocht zich dus een dergelijke situatie voordoen, dan dient in zo'n geval te worden geoordeeld op grond van ongeschreven staatsnoodrecht.
Een tweede mogelijkheid om van artikel 114 te mogen afwijken vloeit voort uit artikel 91 lid 3 Grondwet: het is mogelijk dat een verdrag afwijkt van de Grondwet, dan wel tot afwijking noodzaakt. Daarbij kan onderscheid worden gemaakt in:

- Verdragen waarbij een Tribunaal wordt ingesteld dat bevoegd is de doodstraf op te leggen, zoals de Overeenkomsten van Londen van 8 augustus 1945, waarbij het Handvest van het Internationaal Militair Tribunaal werd vastgesteld, dat het Tribunaal de bevoegdheid gaf de doodstraf op te leggen;
- Verdragen waarin de verdragsluitende partijen beperkingen worden opgelegd ten aanzien van de bevoegdheid tot het opleggen of uitvoeren van de doodstraf; dat is evenwel een louter theoretische mogelijkheid.

De regering was bij de parlementaire behandeling van mening dat artikel 114 niet als een direct werkend recht van de burger kan worden beschouwd, maar zich allereerst tot de rechter richt.
Op 1 mei 1986 is het Zesde Protocol bij het Europese Verdrag tot bescherming van de rechten van de mens en de fundamentele vrijheden, inzake de afschaffing van de doodstraf, in werking getreden voor het Koninkrijk der Nederlanden. Daardoor is ook de 'formele bevoegdheid' van de Nederlandse rechter om de doodstraf op te leggen, vervallen.

11.2.3 Rechtsbeginselen als grondslag van de Nederlandse strafrechtspleging

De commune strafrechtspleging is in Nederland met waarborgen omgeven. Niet alleen door geschreven wettelijke normen opgenomen in de Grondwet, maar sinds 1795 gelden en golden in Nederland ook rechtsbeginselen als basis voor de rechtspleging. Dit resulteerde voor Nederland in de totstandkoming van de *Eerste Bataafse Verklaring van de Rechten van de Mens*, aangevuld en gewijzigd in 1797 en 1798.[1332] Deze rechtsbeginselen vormen hiermee al ruim 200 jaar de grondslag

[1331] Nationaal Archief, toegang 2,21.269, collectie Modderman, inv. nr. 66; wikipedia.org/wiki/Doodstraf_in_Nederland.

voor de wetgeving, ook voor strafrecht en strafvordering. M. Kuitenbrouwer en L. Dupont sluiten zich bij deze uitgangspunten aan.[1333]
De rechtsbeginselen die ten grondslag liggen aan de Nederlandse strafrechtspleging zijn:

- Legaliteitsbeginsel
- Onschuldpresumptie
- Recht op verdediging en rechtsbijstand
- Onafhankelijkheid en onpartijdigheid van de rechters
- Openbaarheidsbeginsel
- Onmiddellijkheidsbeginsel
- Beginselen van goede procesorde:
    a. Gelijkheidsbeginsel
    b. Vertrouwensbeginsel
    c. Beginsel van proportionaliteit
    d. Zorgvuldigheidsbeginsel

Deze rechtsbeginselen klonken door in de Grondwet 1938, de Grondwet 1948, in het Wetboek van Strafvordering 1926. Volgens de memorie van toelichting op de ontwerpwet uit 1913-1914 is:

> *'eene eigen nationale strafvordering opgebouwd, welke zich aansluit aan de historische ontwikkeling onzer strafrechtspleging en waarin tevens eene zoo belangrijke uitbreiding van de rechten van den verdachte in de lijn van moderne beginselen is nedergelegd, als met het hooge doel der rechtsbedeeling maar enigszins is te vereenigen*.'

Ook voor de huidige Grondwet zijn de rechtsbeginselen uit 1795-1798 nog steeds de grondslag.

11.2.4 Doorwerking van de rechtsbeginselen in het Wetboek van Strafvordering 1926

In het Wetboek van Strafvordering van 1926 zijn de rechtsbeginselen uit 1795/1798, die gediend hebben als basis voor het opstellen van deze wet, uitgewerkt in praktische richtlijnen, rechten en plichten voor de actoren in het strafproces. Hierbij diende het Wetboek van Strafvordering binnen het voorgeschreven raamwerk van de Grondwet te blijven. Op grond van de wet en van de binnen de rechtspraak gehanteerde beginselen van behoorlijk strafprocesrecht moeten de verschillende belangen die in het geding zijn in het strafproces op een redelijke en billijke wijze tegen elkaar worden afgewogen. Hierbij geldt dat de inbreuk op iemands recht in redelijke verhouding moet staan tot het met de aanwending van een dwangmiddel beoogde doel.

In het ontwerp van het in 1926 goedgekeurde Wetboek van Strafvordering is getracht de rechten en bevoegdheden van de vervolgende autoriteit zo te regelen, dat zij naar gelang van de omstandigheden tot alle gevorderde maatregelen in het belang van het onderzoek zal kunnen overgaan. Daarnaast is getracht de rechten en vrijheden van het individu te waarborgen en door voorschriften deze rechten veilig te stellen. De memorie van toelichting geeft aan dat een goed ingericht strafproces:

> *'zooveel mogelijk (moet) bevorderen de toepassing van de strafwet op den werkelijk schuldige en tevens de veroordeeling, kan het zijn, de vervolging van den niet-schuldige naar vermogen verhinderen. Aan Politie en justitie moeten dus de middelen worden in handen gegeven, die zij behoeven om misdrijven en schuldigen op te sporen, om zich met bekwamen spoed van de beschikbare bewijzen te verzekeren, om alle maatregelen te treffen, noodig om den vermoedelijk schuldige zoo spoedig mogelijk voor den rechter te kunnen brengen. De met de opsporing en vervolging belaste autoriteiten moeten snel en krachtig kunnen optreden, kunnen doen wat de omstandigheden vereischen, niet belemmerd worden door enge, te zeer bindende voorschriften. Aan hun oordeel en inzicht moet veel worden overgelaten.'*

Rechtsbeginselen zijn 'vertaald' in het Wetboek van Strafvordering naar richtlijnen voor de verschillende actoren in de strafrechtspleging. Het ontwerp van wet is uiteindelijk in 1926 goedgekeurd en aangenomen (vanwege de Eerste Wereldoorlog 1914-1918 waren alle

---

[1332] Frans Grijzenhout, Niek van Sas, Wyger Velema, *Het Bataafs experiment. Politiek en cultuur rond 1800,* Uitgeverij Vantilt, Nijmegen 2013, p. 103-123.

[1333] Zie uitgebreid rubriek 1.4.3 en de daar vermelde literatuur.

beraadslagingen over het ontwerp lange tijd opgeschort). De in deze wet opgenomen en uitgewerkte rechtsbeginselen zijn inmiddels vaste uitgangspunten in het Nederlandse strafrecht.
De nieuwe richtlijnen in het ontwerp richtten zich op vier actoren:

1 de officier van justitie en de opsporingsambtenaren
2 de verdachte
3 de raadsman
4 de rechter
5 de benadeelde partij.[1334]

Voor de officier van justitie en de opsporingsambtenaren

De verdachte kan tijdens het opsporingsonderzoek door de met de opsporing belaste ambtenaren worden gehoord. Verder is de bevoegdheid opgenomen om de verdachte aan zijn kleding en aan zijn lichaam te doen onderzoeken. De wettigheid van dit onderzoek ontbrak voordat dit in de Wet van 1926 geregeld werd, doordat er geen voorschrift voor was.
Voor het Openbaar Ministerie geldt het recht van hoger beroep. Hierbij zal, volgens de memorie van toelichting van het Wetboek van Strafvordering, gestreefd moeten worden om ook bij de behandeling van een zaak in hoger beroep het onmiddellijkheidsbeginsel tot zijn recht te laten komen. Daarnaast is aan het Openbaar Ministerie de bevoegdheid gegeven om vervolging achterwege te laten, '*wanneer dit op gronden, aan het algemeen belang ontleend, wenschelijk voorkomt, wanneer eene vervolging niet door het algemeen belang gerechtvaardigd is*' (opportuniteitsbeginsel).

Voor de verdachte

Tegenover de uitbreiding van de rechten van de vervolging staan in het Wetboek van Strafvordering uitbreidingen van de rechten van verdachte. Al deze regels gelden in het nieuwe ontwerp met als beperking dat de belangen van het onderzoek niet ernstig mogen worden geschaad. Ter bescherming van de verdachte wordt voorgeschreven dat door de methode van verhoor hem niet een bekentenis kan worden ontlokt. Ook tijdens het vooronderzoek moeten aan de verdachte rechten worden toegekend. Dit opdat hij voor zijn belangen bij de rechter kan opkomen, die belangen kan doen verdedigen en zich als procespartij kan laten gelden. Dit geldt ook bij alle verhoren in de raadkamer. Daarnaast gelden voor de verdachte de bevoegdheid om invloed uit te oefenen op het deskundigenonderzoek, de bevoegdheid om een beslissing van de rechter in te roepen, indien hij meent in zijne rechten als procespartij te zijn gekort en in de bevordering der z.g. „onmiddellijkheid" ook tijdens het vooronderzoek en verdediging.[1335] Aan de verdachte wordt het recht gegeven zich door een of meer raadslieden te doen bijstaan. Bovendien moet de verdachte op zijn verzoek worden gehoord voordat een rechterlijke beslissing wordt genomen, tenzij het belang van het onderzoek dit verbiedt. De mogelijkheden voor rechtsbijstand aan een verdachte worden uitgebreid, waardoor ook onvermogenden zich kunnen laten bijstaan door een raadsman. Daarnaast zijn in het Wetboek van Strafvordering voor de verdachte en diens raadsman *'zeer ruime bevoegdheden tot de kennisneming der processtukken, het wegnemen van belemmeringen in het verkeer tussen den verdachte en zijn raadsman, de gelegenheid, c. q. het recht van de raadsman om de verhooren voor den rechter-commissaris bij te wonen, de grote waarborgen, waarmede de persoonlijke vrijheid van den verdachte is omringd. Tot slot geldt ook voor de verdachte dat hij, net als het Openbaar Ministerie, in hoger beroep mag gaan van een vonnis in eerste aanleg*'. '*Vanwege de rechten en vrijheden van het individu dienen aan de verdachte en aan de verdediging alle bevoegdheden, welke met het doel van het strafproces niet onvoorwaardelijk in strijd komen, te worden verleend*', zo stelt het ontwerp van wet.

Voor de raadsman

De mogelijkheden voor het verlenen van rechtsbijstand door een raadsman en de toevoeging van een raadsman aan een verdachte zijn in het Wetboek van Strafvordering 1926 sterk uitgebreid. Dit gold

[1334] Ontleend aan de memorie van toelichting op de ontwerpwet uit 1913-1914. Het Wetboek van Strafvordering werd uiteindelijk in 1926 aangenomen door de Eerste en Tweede Kamer der Staten-Generaal.
[1335] Ontleend aan de memorie van toelichting op de ontwerpwet uit 1913-1914. Het Wetboek van Strafvordering werd uiteindelijk in 1926 aangenomen door de Eerste en Tweede Kamer der Staten-Generaal.

niet alleen voor het onderzoek tijdens de terechtzitting maar ook tijdens het vooronderzoek. Uitdrukkelijk wordt aan de raadsman vrije toegang tot de verdachte verleend, wordt hem het recht gegeven alleen met de verdachte te spreken en om een briefwisseling met hem te houden zonder dat van de inhoud door anderen wordt kennis genomen. Ook heeft de raadsman toegang tot de verdachte, die in verzekering wordt gehouden. *'Hiermee regelt de wetgever*', aldus het ontwerp van wet, *'dus met ruime hand, ruimer dan vreemde wetgevingen, die beperkingen kennen, een te lang aan de verdachte onthouden recht.'*

Voor de rechter

Berechting wordt uitsluitend opgedragen aan ambtelijke rechtsgeleerde rechters. De onafhankelijkheid en onpartijdigheid van rechters wordt gewaarborgd door hen voor het leven te benoemen en eventueel ontslag aan strenge voorschriften te binden. Ook is vastgelegd dat in de wijze van berechting geen onderscheid tussen de misdrijven mag zijn. In hoger beroep is rechtspraak op de stukken van het geding in eerste aanleg in beginsel uitgesloten. De hele zaak moet opnieuw beoordeeld worden. Bovendien wordt in de memorie van toelichting opgenomen dat *'tegen een mogelijk misbruik van het hooger beroep van de zijde van het openbaar ministerie, waakt de regeling omtrent de termijnen van beroep in art. 384, tegen mogelijk ongegronde veroordeeling in afwijking van de uitspraak van den eersten rechter het voorschrift van art. 400, eerste lid.'*

Voor de benadeelde partij

In het ontwerp van wet wordt ook aan de benadeelde partijen het recht gegeven om zich tot een rechterlijke autoriteit te wenden om hun beklag te uiten over de beslissing van niet-vervolging door het Openbaar Ministerie (art. 12 Sv). Deze rechterlijke autoriteit kan op basis van het beklag en haar eigen oordeel hierover, opdracht geven aan het Openbaar Ministerie om alsnog tot vervolging over te gaan.

11.3 Strafvordering en strafrechtspleging in de bijzondere rechtspleging

11.3.1 Verbindendheid van de Londense wetsbesluiten

In december 1943 zijn de besluiten over de bijzondere rechtspleging door de Nederlandse regering in Londen aangenomen. Om te benadrukken dat de hele Nederlandse regering in Londen de wetsbesluiten ondersteunde, werden deze wetsbesluiten door alle ministers medeondertekend. De wetsbesluiten werden in augustus-september 1944 aangekondigd en in september 1944 in het Staatsblad van het Koninkrijk der Nederlanden, verschenen te Londen in de jaren 1940-1944, opgenomen.

Na de bevrijding hebben de Voorlopige Staten-Generaal besloten dat deze wetsbesluiten rechtsgeldig waren, dat de regering in Londen gerechtigd was deze besluiten te nemen, onder het subjectief staatsnoodrecht, en dat deze besluiten kracht van wet hadden. Op het ogenblik dat de Voorlopige Staten-Generaal de Londense wetsbesluiten besprak en goedkeurde, van januari tot maart 1946, waren alle 23 Kamers van de Bijzondere Gerechtshoven en alle 120 Kamers van de 19 Tribunalen al ingesteld en begonnen met de bijzondere rechtspraak. De Voorlopige Staten-Generaal had tijdens de behandeling van de *'Nota omtrent een aantal punten van het Regeeringsbeleid'* grote moeite met het feit dat het legaliteitsprincipe, zoals geformuleerd in artikel 1 van het Wetboek van Strafrecht en artikel 1 van het Wetboek van Strafvordering, terzijde werd gesteld.
Ook het feit dat in Besluit D61 de doodstraf opnieuw als straf ingevoerd was, stuitte op grote weerstand. Onder grote politieke druk is de Voorlopige Staten-Generaal uiteindelijk toch akkoord gegaan met het voorstel van minister-president W. Schermerhorn om, zonder individuele beoordeling per besluit, alle wetsbesluiten genomen in Londen door de Nederlandse regering in Londen goed te keuren.

Doordat de Voorlopige Staten-Generaal alle Londense wetsbesluiten goedgekeurd had, hadden alle Londense wetsbesluiten, en dus ook de besluiten over de bijzondere rechtspleging, kracht van wet. Daarnaast hebben de Bijzondere Raad van Cassatie op 5 december 1945 en de Hoge Raad der Nederlanden op 30 oktober 1946 arresten gewezen waarin zij de verbindendheid van de wetsbesluiten genomen in Londen in de periode 1940-1945 vastlegden.[1336]

11.3.2 Buiten werking stellen van het legaliteitsbeginsel

In Besluit D61 had de Nederlandse regering in Londen artikel 1 Wetboek van Strafrecht voor de bijzondere rechtspleging buiten werking gesteld. Op deze beslissing van de Nederlandse regering konden de raadsheren in de Bijzondere Gerechtshoven en de Bijzondere Raad van Cassatie geen invloed uitoefenen.
Omdat Nederland gedurende meer dan 130 jaar niet in een oorlog betrokken was geweest, was er geen urgentie geweest om staatsnoodrecht te regelen of misdaden samenhangend met de oorlog strafbaar te stellen in het Wetboek van Strafrecht. Dit heeft voor Nederland grote gevolgen gehad. In Londen moest de Nederlandse regering gebruik maken van subjectief (ongeschreven) staatsnoodrecht om te kunnen regeren en voor oorlogsgerelateerde misdrijven moest een apart strafrecht opgezet worden.

Wel was duidelijk dat de in Besluit D61 opgenomen nieuwe strafrechtsartikelen (art. 26-27) appelleerden aan een diep gevoeld rechtsbewustzijn. Verraad is in elke menselijke samenleving een ernstige daad, die ook door vrijwel iedereen als een misdrijf gevoeld wordt. Ook het onder de macht van de vijand een ander economisch nadeel berokkenen of zelf economisch voordeel trekken is in het rechtsbewustzijn van velen al sinds de Bijbel een gevoeld misdrijf. In de ons omringende landen, België, Frankrijk en Duitsland, die wel recentelijk in oorlogen betrokken waren geweest, waren deze zaken wel opgenomen als strafbare feiten. Maar Nederland dat sinds de Franse Revolutie niet meer bezet geweest door een vijandelijke buitenlandse macht, had dit diep gevoelde rechtsbewustzijn niet vastgelegd in wetgeving. Zoals W.P.J. Pompe het verwoordde: *'Er was in Nederland geen enkele aanleiding om verraad, economisch voordeel trekken of een ander economisch nadeel berokkenen onder de macht van de vijand, op te nemen als strafbare feiten*.' Het lijkt er achteraf gezien op dat hierbij voor Nederland de wet van de remmende voorsprong gegolden heeft.

11.3.3 Afwijkingen in Besluit D63 (BBR) ten opzichte van het Wetboek van Strafvordering

In artikel 1 van het Besluit op de Bijzondere Rechtsvordering was vastgelegd welke bepalingen van het Wetboek van Strafvordering van toepassing waren op de bijzondere rechtspleging: ten aanzien van de rechtspleging in zaken, waarvan krachtens het Besluit op de Bijzondere Gerechtshoven de kennisneming aan de in te stellen gerechten, waren – behoudens de afwijkingen, *'de bepalingen, vervat in het Eerste Boek, de Eersten tot en met den Zesden Titel van het Tweede Boek, den Eersten en den Derden tot en met den Achtsten Titel van het Derde Boek, den Tweeden tot en met den Vijfden Titel van het Vierde Boek en het Vijfde Boek van het Wetboek van Strafvordering, alsmede de tot uitvoering daarvan gestelde voorschriften van overeenkomstige toepassing.*'

Hiermee waren artikel 1 -368, 399-403, 427-481, 486-527, 553-593 – behoudens wijzigingen – van toepassing op de bijzondere rechtspleging in de Bijzondere Gerechtshoven en de Bijzondere Raad van Cassatie. Hoewel volgens artikel 1 van Besluit D63 een groot gedeelte van het Wetboek van Strafvordering als organieke of algemene wet volgens Grondwetsartikel 157 (GW 1938) geldig verklaard was voor de bijzondere rechtspleging, werd in de rest van dit Besluit D63 een groot aantal artikelen opgenomen, waarbij werd afgeweken van het Wetboek van Strafvordering.
Belangrijke afwijkingen ten opzichte van het Wetboek van Strafvordering opgenomen in Besluit D63 waren:

[1336] Arresten verbindendheid wetsbesluiten: BRvC, 5 december 1945, *NOR 1946, 150;* HR 30 oktober 1946, *N.J. 1946, 737.*

- Inperking van de onafhankelijkheid van de rechter. Volgens artikel 173 Grondwet 1938/1948 moesten met rechtspraak belaste leden van de rechterlijke macht voor het leven benoemd worden en konden rechters alleen door de Hoge Raad ontslagen worden. Dit artikel is in de Grondwet opgenomen om te voorkomen dat een rechtsprekend functionaris onder politieke pressie gezet kan worden. Dit beginsel werd tenietgedaan in artikel 3 van het Besluit bijzondere rechtspleging (D62). Hierin werd bepaald dat in de bijzondere rechtspleging de rechtsprekende leden van de zittende macht slechts werden benoemd voor de duur van de instandhouding van het college. Bovendien konden zij *'op voordracht van Onze genoemde Ministers door Ons uit hun ambt worden ontzet of ontslagen of in hunne bediening worden geschorst.*'
- Er was geen mogelijkheid om een beklag ex artikel 12 Wetboek van Strafvordering te doen. Een belanghebbende kon 'tijdelijk' geen beklag doen over niet-vervolgen overeenkomstig artikel 12 (art. 5 Besluit D63). Pas in Wet H206 in Artikel II, wijzigingen in het Besluit Buitengewone rechtspleging, is aan artikel 5 een derde lid toegevoegd, waarbij beklag nog steeds niet mogelijk was tenzij *'het Bijzonder Gerechtshof van oordeel is, dat er dringende redenen zijn om het beklag aanstonds in behandeling te nemen.*' Pas in 1949 wordt besloten dat beklag ingevoerd werd in de bijzondere rechtspleging.
- De internering voorafgaand aan de berechting mocht geen voorarrest heten, maar heette 'preventief' en was niet juridisch verankerd. Er was geen maximale bewaringstermijn en er was geen geregelde inbewaringstelling. 'Politieke delinquenten' konden onbeperkt in bewaring gehouden worden op elke plaats die op ad hoc-basis was bestempeld tot interneringskamp of bewaringskamp. Bewaring in het kader van de bijzondere rechtspleging werd niet gezien als een vorm van voorlopige hechtenis, zoals opgenomen in artikel 133 Wetboek van Strafvordering. Een 'politiek delinquent' kon op elke plaats die daartoe was aangewezen in bewaring gesteld worden. Artikel 10 lid 1 van Besluit D63 bepaalde dat met voorlopige hechtenis (art. 40 lid 1 Sv) elke andere wijze van bewaring gelijkgesteld werd. Pas in 1948 werd internering (bewaring) van 'politieke delinquenten' gelijkgesteld met gevangenisstraf.
- Een verdachte had geen recht op hoger beroep en alleen recht op cassatie indien hem daarvoor toestemming verleend was (art.6, 35 en 36 Besluit D63).
- Een verdachte kon geen bezwaar maken tegen de kennisgeving van verdere vervolging, noch tegen de dagvaarding (art. 31 Besluit D63).
- Waar in het Wetboek van Strafvordering gesproken wordt van advocaten konden in de bijzondere rechtspleging ook officieren van land- en zeemacht of degenen die een graad in de rechtswetenschap hebben, worden toegelaten als raadsman (art. 8 Besluit D63).
- Een raadsheer-commissaris kon in afwijking van artikel 112 Wetboek van Strafvordering ook buiten zijn eigen rechtsgebied onderzoek doen of aan een andere raadsheer-commissaris opdragen om onderzoek te doen (art. 18 Besluit D63).
- Het Bijzonder Gerechtshof kon niet zoals was opgenomen in artikel 293 Wetboek van Strafvordering een gerechtelijk vooronderzoek bevelen, maar moest het proces-verbaal onverwijld doen toekomen aan het bevoegde Openbaar Ministerie. Het Openbaar Ministerie moest vervolgens beslissen wat er verder moest gebeuren, zonder invloed van de rechter (art. 32 Besluit D63).
- De Bijzondere Gerechtshoven konden niet zelf beslissen over de afgifte van in beslag genomen goederen, geregeld in artikel 353, lid 2 Wetboek van Strafvordering. Zij moesten deze ter beschikking van de procureur-fiscaal stellen, die dan zou handelen volgens voorschrift van de minister van Justitie (art. 34 Besluit D63).
- Aangezien er in de bijzondere rechtspleging geen hoger beroep mogelijk was, waarbij de feiten en omstandigheden opnieuw beoordeeld konden worden, was hierdoor in de bijzondere rechtspleging slechts sprake van één instantie waar de feiten en omstandigheden in een zaak beoordeeld werden, namelijk in eerste aanleg, bovendien kon alleen slechts na toestemming opgenomen in de sententie, door de verdachte cassatie ingesteld worden (art. 36 Besluit D63).
- De mogelijkheden van herziening werden beperkt. Er werd bepaald dat geen herziening mogelijk was op grond van artikel 457 1 lid 1 Wetboek van Strafvordering (een conflict van rechtspraak). Alleen in geval van 'een novum' was herziening in de bijzondere rechtspleging mogelijk (art. 40 Besluit D63).
- Tot slot werd artikel 68 lid 2 Wetboek van Strafvordering – ne bis in idem – buiten werking gesteld voor de bijzondere rechtspleging (art. 15 lid 2 Besluit D61).

11.3.4 Problemen bij de toepassing van wettelijke uitgangspunten in de praktijk

Naast de 'afwijkingen' van het Wetboek van Strafvordering opgenomen in Besluit D63 en Besluit D61, bleek in de praktijk een aantal wettelijke uitgangspunten niet te worden toegepast in de bijzondere rechtspleging.

- *'Geen willekeur bij vervolging*' is in vele gevallen een dode letter gebleken. Iedereen die verdacht was, verdacht leek, of waarover een aangifte was gedaan, werd zonder nader onderzoek gearresteerd.
- Arrestatie volgens artikel 16 van Besluit D60, door het Militair Gezag of zijn rechtsopvolger (de POD) was niet gebaseerd op een redelijke verdenking van schuld, maar op beveiliging van de Staat en haar inwoners. Deze arrestaties zijn vervolgens geruisloos overgegaan in strafrechtelijke arrestaties. Hiermee werd volledig voorbijgegaan aan de vereisten van een redelijk vermoeden van schuld én een strafbaar feit, opgenomen in artikel 27 van het Wetboek van Strafvordering.
- Iedereen die verdacht was, verdacht leek of op een (onterechte) aangifte werd aangehouden, werd geïnterneerd, vaak zonder onderzoek naar de verdenking, zonder verhoor en zonder te weten waarvan hij of zij verdacht was. Daarnaast werd zeker in het begin, een heel gezin tegelijk geïnterneerd, als één van de gezinsleden verdacht werd of leek.

Het recht op ondersteuning door een raadsman was voor 'politieke delinquenten' een loze belofte. Als gevolg van de massale arrestaties en duidelijke onwil bij provinciale militaire commissarissen en commandanten van interneringskampen was het recht op verdediging, in theorie wel geldig voor de bijzondere rechtspleging, in de praktijk onwerkbaar en ondoenlijk. Er was voor de massa arrestanten geen sprake van het krijgen van een raadsman, noch van advies inwinnen bij een raadsman. In de eerste periode konden gearresteerde 'politieke delinquenten' vrijwel geen rechtskundige hulp van een raadsman krijgen, eenvoudigweg omdat er niet voldoende raadslieden waren. Daarnaast bleek in de praktijk vrij verkeer tussen verdachte en raadsman nagenoeg onmogelijk door het ontbreken van voldoende bewakingspersoneel in de interneringskampen om de raadsman en zijn cliënt te kunnen bewaken. Er waren wel instructies gegeven om vrij verkeer en vrije correspondentie te regelen, maar deze werden door velen genegeerd. Ook nadat het Militair Gezag in juli 1945 in een circulaire nogmaals benadrukte dat vrij verkeer en vrije correspondentie tussen verdachte en raadsman geëerbiedigd moest worden, werd deze opdracht niet nagevolgd.
Inzage in processtukken bleek vrijwel onmogelijk door de overstelpende hoeveelheid dossiers en een tekort aan administratief personeel. Daarnaast is het een feit dat brieven van advocaten aan hun cliënten en omgekeerd geopend werden. Deze brieven zijn aangetroffen in dossiers van personen, berecht door de Kamer Groningen.

11.3.5 Beperkingen in de rechtsbescherming

In de praktijk bleek een groot aantal zaken buiten de bevoegdheden van de raadsheren in de Kamers van de Bijzondere Gerechtshoven te liggen. Hier konden de raadsheren dan ook geen invloed op uitoefenen.

- Tot 1 maart 1946 viel de verantwoordelijkheid voor arrestatie, internering, in beslagname van goederen, geld en kostbaarheden, of de verhoren onder het Militair Gezag en dus niet onder de verantwoordelijkheid van de regering. Na 1 maart 1946 was het burgerlijk gezag in de vorm van het Directoraat-Generaal voor de bijzondere rechtspleging verantwoordelijk voor het arrestatie- en interneringsbeleid. Aangezien pas in oktober 1946 een Interneringsregeling werd aangenomen, was het voor die datum volkomen onduidelijk wat de rechten en plichten van geïnterneerden waren. Zij waren in de praktijk afhankelijk van de kampcommandanten en het bewakingspersoneel en konden zich niet op richtlijnen over internering beroepen als zij, naar hun mening, onjuist of onheus bejegend werden.
- Bovendien hadden ook de geallieerden op grond van Overeenkomst 440 uit 1944 de bevoegdheid om bepaalde categorieën mensen te arresteren, te interneren en te verhoren. Deze bevoegdheid viel totaal buiten de Nederlandse rechtsbescherming. Pas op 1 januari 1946 ging deze bevoegdheid over van de geallieerden naar de Nederlandse regering.
- Ook de rechtsbescherming van de 'politieke delinquenten' tijdens bewaring en internering viel buiten de bevoegdheden van de bijzondere rechtsorganen. Personen werden geïnterneerd voor onbepaalde tijd, zonder recht om hierover bij een rechterlijk orgaan beklag te kunnen doen. Internering voor diegenen die onder het (bijzondere) strafrecht vielen, was niet geregeld in juridische voorschriften. Geïnterneerden

konden zich niet beroepen op een voorschrift analoog aan de Penitentiaire Beginselenwet of de Penitentiaire Maatregel.
- Vaak werd gratie verleend tegen de nadrukkelijke adviezen van de Bijzondere Gerechtshoven en de Bijzondere Raad van Cassatie in. Ook de doodstraffen die de regering door gratie omzette in levenslang en vanaf 1958 op jaren stelde, hebben tot vele reacties en grote verontwaardiging geleid. Maar dat heeft het beleid van de regering ten aanzien van de graties niet gewijzigd.

11.4 Waardering van de bijzondere rechtspraak voor oorlogsgerelateerde misdrijven en oorlogsmisdrijven in Groningen

11.4.1 Inleiding

De bijzondere rechtspleging bleek omvangrijk, arbeidsintensief en tijdrovend. Bovendien werden de werkzaamheden ook steeds gefrustreerd door het beleid van de regering.
Er kwamen voortdurend grote en kleine wijzigingsbesluiten voor de bijzondere rechtspleging.
In 1946 werd personeel dat onder het Directoraat-Generaal voor de bijzondere rechtspleging viel, opgeroepen om in Nederlands-Indië te dienen. B.I.A.A. ter Veer, directeur-generaal voor de bijzondere rechtspleging, maakte in 1946 ernstig bezwaar tegen de oproeping in werkelijke dienst van net benoemde officieren-fiscaal, van ingewerkt bewakingspersoneel en commandanten van interneringskampen. Zijn bezwaren werden echter niet gehonoreerd.

De regering wilde al vanaf 1946 om financiële redenen de bijzondere rechtspleging en de tribunaalberechting beëindigen en kwam steeds met plannen om de Bijzondere Gerechtshoven en Tribunalen op te heffen. Naast hun rechterlijk werk moesten J. Wedeven, L.W.E.M Lasonder, jhr. W.W. Feith, A. Maassen en T. de Jong Tzn. daarom regelmatig naar Den Haag om te pleiten voor voortzetting van hun werkzaamheden. De opheffingsplannen legden ook een grote druk op het ambtelijk personeel werkzaam in de bijzondere rechtspleging. Zij hadden allen slechts een tijdelijke aanstelling en gingen, toen er steeds plannen waren voor de opheffing van de bijzondere rechtspleging, uitkijken naar andere functies. Goed ingewerkte medewerkers dreigden naar andere functies te gaan. Dat dreigde problemen te geven bij de administratieve afwerking van de berechting.
De regeringsplannen over gratie en voorwaardelijke buitenvervolgingstelling van steeds weer nieuwe groepen berechte 'politieke delinquenten' leidden tot frustratie en kritiek.

De 'speelruimte' voor de organen van de bijzondere rechtspleging was zeer klein. Binnen deze kleine speelruimte hebben de bijzondere rechtsorganen, Kamers van Bijzondere Gerechtshoven, de Bijzondere Raad van Cassatie, de procureurs-fiscaal en advocaten-fiscaal, de Tribunaalkamers en de Hoge Autoriteit bij de Tribunalen, datgene gedaan waarvoor ze in het leven waren geroepen: rechtspreken over 'politieke delinquenten'. Uiteraard zijn bij de berechting en dus ook in Groningen fouten gemaakt; juridische, maar ook administratieve fouten. Zo is één zaak van een verdachte, waarover van vele kanten gevraagd was om snelle afhandeling, op de verkeerde stapel terechtgekomen en uiteindelijk pas in 1948 afgehandeld. Zoals in een brief in het dossier staat: *'ondanks adviezen en rekesten niet in 1946 maar pas in 1948 berecht, is terechtgekomen in ambtelijke molens.'*

De beslissing van de regering in Londen om buiten het commune strafrecht om bijzondere rechtspleging op te zetten, is achteraf gezien juist geweest. Niet om de reden die de regering hiervoor tijdens de oorlog heeft aangevoerd: de angst dat vele rechters door met de Duitse bezetter samen te werken niet meer als betrouwbaar en onafhankelijk gezien zouden worden. Het aantal rechters dat na de oorlog uit zijn functie gezet is, bleek niet zeer groot. Het grootste struikelblok was eigenlijk de Hoge Raad. Die had zich in de ogen van velen tijdens de oorlog veel te veel naar de wensen en eisen van de Duitse bezetter gericht. Het opzetten van een aparte bijzondere rechtspleging is een wijs besluit gebleken, gezien het feit dat zeer velen via de bijzondere rechtspleging berecht moesten worden en ook berecht zijn. Indien alle opgepakte 'politieke delinquenten' berecht hadden moeten worden via

het commune strafrecht zou de commune strafrechtspleging gedurende jaren volkomen verstopt zijn. Waarschijnlijk hadden dan de rechtbanken, gerechtshoven en de Hoge Raad slechts met grote vertraging recht kunnen spreken.

11.4.2 Waardering van rechtspraak gedaan door de Kamer Groningen

In deze studie heb ik onderzoek gedaan naar de berechting door de Kamer Groningen. Aangezien nog geen studies gepubliceerd zijn over de berechting in andere Kamers of Hoven, is het niet mogelijk om een algemene conclusie te geven. In de Kamer Groningen is de berechting naar mijn mening proportioneel geweest, met aandacht voor de persoon van de dader, diens achtergronden, zijn aandeel in de misdrijven en de achtergronden van de daden.

In tegenstelling tot de visie van de Londense regering heeft de Kamer Groningen niet de leedtoevoeging van alle daden tijdens de oorlog verrekend met de individuele verdachte. Ook is in deze Kamer getracht om, binnen de grenzen van het mogelijke, de straffen over de gehele periode gelijkelijk te laten zijn en niet in de eerste maanden strenger te berechten dan in latere zaken. De straftoemeting in Groningen is, naar het zich laat aanzien in deze moeilijke materie, evenwichtig geweest van het begin tot het einde. De Kamer Groningen heeft ook eenendertig verdachten vrijgesproken en er is in een aantal zaken een gedeelte van de beschuldiging onbewezen verklaard. Artikel 10 van het Besluit Buitengewoon Strafrecht is in twee zaken toegepast.[1337]
In een andere zaak waarbij verraad (art. 26 BBS) ten laste gelegd werd, was de Kamer Groningen van mening dat de verdachte dit had gedaan met het oogmerk de Nederlandse staat te bevoordelen, artikel 26 lid 5 BBS, en sprak de verdachte vrij.[1338]

Ook heeft deze Kamer naar aanleiding van de eisen van de advocaten-fiscaal in de eerste zaken de straffen duidelijk naar beneden bijgesteld en hiermee aangegeven dat zij niet van zins was om iedere verdachte de doodstraf te geven. In de laatste zaken heeft de Kamer de straffen daarentegen verhoogd ten opzichte van de eisen van de advocaat-fiscaal.
Bij de berechting in de Kamer Groningen hebben de raadsheren tijdens de zittingen getracht niet de vergelding als hoogste doel te hebben, maar is gekeken naar de omstandigheden waaronder de te berechten daad gepleegd was en naar de persoon en de achtergronden van de dader. Hoe dit bij de andere Bijzondere Gerechtshoven geweest is, moeten toekomstige studies uitwijzen. De klacht dat er in het begin zwaarder gestraft is dan aan het einde, heeft niet gegolden voor de Kamer Groningen. In de Kamer Groningen waren de straffen in 1946 lager dan in 1949.[1339]

In de Kamer Groningen waren de raadsheren van mening dat de regering kon en mocht doen met straffen wat opportuun of politiek nuttig was. Maar de Kamer Groningen liet zich hierdoor niet weerhouden om straffen op te leggen die in haar ogen gerechtigd waren.
Ook de kritiek dat in de Bijzondere Gerechtshoven geen leidinggevenden berecht en bestraft zijn, gold niet voor de Kamer Groningen. B.G. Haase en R.W. Lehnhoff, leidinggevenden op het Scholtenhuis, zijn beiden verantwoordelijk gesteld voor de door hun ondergeschikten uitgevoerde daden. De leidinggevende van het Scholtenhuis na maart 1945, Arthur Thomsen, is in juli 1945 overleden en kon dus niet berecht worden. H.J. Conring, Beauftragte in de provincie Groningen en Heinrich Waschke, leider van de Ordnungsdienst in Groningen, zijn naar Duitsland gevlucht en werden vervolgens niet uitgeleverd. Mij lijkt dat de Kamer Groningen met de vele malen opgelegde levenslange ontzetting uit de kiesrechten zijn afkeuring over het onvaderlandslievend gedrag van de berechte personen heeft willen onderstrepen.

1337 Art. 10 BBS luidt: 'In geval van enig misdrijf, waarop de bepalingen van dit Besluit van toepassing zijn, omdat de schuldige gebruik heeft gemaakt of heeft gedreigd te maken van macht, gelegenheid of middel, hem door den vijand of door het feit der vijandelijke bezetting geboden, kan de rechter bepalen, dat geen straf wordt toegepast, indien blijkt, dat de schuldige het feit heeft begaan om den vijand te benadelen of door of vanwege den vijand of diens helpers beraamde maatregelen te beletten, belemmeren of verijdelen.' Zie ook rubriek 7.6.1.

1338 Zie rubriek 7.6.4.

1339 Zie rubriek 7.5.2.2 Opgelegde straffen onder de kop gevangenisstraf.

Diegenen die door de Kamer Groningen de doodstraf opgelegd kregen, werden veroordeeld voor vele misdrijven (moorden, martelingen, executies en deportaties). Alle veroordeelden die de doodstraf opgelegd kregen, kregen toestemming om in cassatie te gaan van hun veroordeling. De uitspraak van procureur-fiscaal J. Zaaijer van het Bijzonder Gerechtshof Den Haag dat hij geen doodstraf meer zou eisen omdat de doodstraffen toch niet worden geëxecuteerd, was een verkeerd signaal over de bijzondere rechtspleging. Erger is nog dat hij zich aan deze uitspraak gehouden heeft en inderdaad geen doodstraf meer heeft geëist. Hiermee heeft hij onrecht gedaan aan degenen die daarvoor berecht waren en waarbij de doodstraf wel geëist en opgelegd was, maar ook onrecht aan een consistente berechting. Overigens konden ook de Kamers van het Bijzonder Gerechtshof in voorkomende gevallen, ook zonder een doodstrafeis, een doodstraf opleggen. De Kamer Groningen bijvoorbeeld heeft dit in een aantal gevallen wel gedaan.[1340]

In tegenstelling tot de opdracht van de procureur-fiscaal heeft de Kamer Groningen ook verzetsmensen veroordeeld voor daden in de oorlog. Dit riep heftige reacties op, maar de Kamer Groningen was van mening dat verzetsmensen geen vrijbrief hadden voor het plegen van oorlogsgerelateerde misdrijven.

De advocaten-fiscaal hebben lang niet alle misdrijven in de tenlastelegging in de Kamer Groningen opgenomen. Toch hadden sommige strafbare daden die wel in de tenlastelegging zijn opgenomen maar niet in de kwalificatie, naar mijn mening wel in de kwalificatie opgenomen moeten worden. Zo is omkoping van politieagenten en leden van de Sicherheitsdienst om mensen na arrestatie weer vrij te krijgen op grote schaal voorgekomen, maar in geen enkele tenlastelegging opgenomen. Datzelfde geldt voor het uit hun huizen jagen van de gezinnen van geëxecuteerde of vermoorde personen, en het roven van hun inboedel en kostbaarheden uit die huizen en uit huizen van het stakende spoorwegpersoneel of uit huizen van gedeporteerde Joden.
De Kamer Groningen is, voor zover uit de bronnen kan worden afgeleid, bij de straftoemeting zorgvuldig te werk gegaan. Binnen de nauwe grenzen van het bijzondere strafrecht heeft de Kamer Groningen getracht de in Nederland geldende rechtsbeginselen voor het commune strafrecht ook te hanteren bij de berechting en de strafmaat in de bijzondere rechtspleging. Duidelijk is wel dat arrestatie, internering en het leeghalen van huizen zonder duidelijke verdenking, bij velen kwaad bloed gezet heeft. Maar duidelijk is ook dat de regering na de oorlog moest zorgen dat oorlogsgerelateerde misdrijven en collaboratie bestraft werden, gezien de ernst van de misdaden en de collaboratie.
Jhr. W.W. Feith zegt in de slottoespraak op 20 juni 1949, vlak voor de opheffing van de Kamer Groningen per 1 juli 1949, over de vraag of de berechting rechtvaardig geweest is dat hij hierover niets wil zeggen, aangezien hij er zelf aan heeft meegewerkt. Wel voegt hij daaraan toe '*dat vooral het zoeken naar een juist evenwicht tussen de oplegging van de straffen en de zwaarte van het misdrijf bij de berechting van 'politieke delinquenten' schier bovenmenselijk was*. *Alleen al vanwege de grootte van de groep 'politieke delinquenten' die berecht moesten worden en berecht zijn*.'
Hoewel de juridische basis van de bijzondere rechtspleging werd gekenmerkt door grote inbreuken op de strafrechtelijke en strafvorderlijke legaliteit, heeft de Kamer Groningen getracht recht te spreken, rekening houdend met de omstandigheden van het feit en de dader, de achtergrond en de geestelijke gesteldheid van de dader. De praktische redenen waardoor de richtlijnen uit het Wetboek van Strafvordering niet toegepast werden, én de afwijkingen van de richtlijnen van het Wetboek van Strafvordering in Besluit D63 hebben uiteraard grote gevolgen gehad voor alle actoren in de bijzondere rechtspleging.

Een overzicht van de rechtsbeginselen opgenomen in richtlijnen in het Wetboek van Strafvordering en de manier waarop deze uitgangspunten al dan niet zijn uitgevoerd zijn door de raadsheren in de Kamer Groningen is als volgt:

[1340] Archief CABR, inv. nr. 207 + 75601, F. Bellmer, inv. nr. 71739, S. Bruins, inv. nr. 183 + 75061, G.B. Haase.

Redelijk vermoeden van schuld

In tegenstelling tot de grote massa's arrestanten, waren alle 'politieke delinquenten' berecht door de Kamer Groningen op grond van een redelijk vermoeden van schuld (art. 27 Sv) gearresteerd, geïnterneerd en berecht. Vele 'politieke delinquenten' berecht door de Kamer Groningen hebben bovendien hun daden bekend.

Recht op verdediging en rechtsbijstand

Bij de berechting is er alles aan gedaan om de verdachten een goede verdediging te bezorgen. Jhr. W.W. Feith heeft als voorzitter van de Kamer Groningen in zijn toespraak op de openingszitting in december 1945 een nadrukkelijke oproep gedaan aan advocaten in Groningen om 'politieke delinquenten' zo goed mogelijk bij te staan, volgens de normen voor strafrechtadvocaten in de commune strafrechtspleging. In vele zaken kregen verdachten door de Kamer Groningen een raadsman toegewezen. Dat de verdediging voor de advocaten niet altijd eenvoudig was, en dat er vaak slechts éénmalige inzage in de processtukken was en dat vrije correspondentie en vrij bezoek aan cliënten niet altijd mogelijk was, was niet te wijten aan onwil, maar vaak aan onvermogen, gezien de enorme hoeveelheden arrestanten en wachtende strafzaken.
Dat de advocaten hun cliënten niet terug konden vinden in het interneringskamp waar ze dachten dat de cliënt geïnterneerd was, overkwam niet alleen de advocaat. Ook de advocaten-fiscaal en de Kamer Groningen bleken in een aantal zaken niet te weten waar de te berechte persoon gebleven was. Door de veelvuldige overplaatsingen, die lang niet allemaal administratief goed verwerkt waren, waren soms te berechten personen eenvoudigweg *'zoek*'.

Onafhankelijkheid en onpartijdigheid van de raadsheren

Doordat de raadsheren in de Kamer Groningen allemaal een baan hadden naast hun raadsheerschap, waren zij tot op zekere hoogte onafhankelijk van politieke druk. Bij dreiging met ontslag konden ze altijd nog terugvallen op hun andere functie. Van de militaire raadsheren in de Kamer Groningen waren D.A. Camerling Helmolt, L.C. van der Schee en J. Rotgans al met pensioen. Ook zij konden dus niet onder druk gezet worden met een eventueel politiek ontslag.
Bovendien hadden vrijwel alle raadsheren en militaire raadsheren tijdens de oorlog aan den lijve ondervonden hoe het was om gevangen te zitten. Een deel had als gijzelaar gevangen gezeten in St. Michielsgestel en een ander deel als krijgsgevangene in kamp Stanislau in Polen. Dit hebben ze zeker mee laten wegen in de hoogte van de strafmaat. Niet door uit rancune de straf extra hoog te maken, maar door rekening te houden met hun eigen gevoelens over verlies van vrijheid. Ze waren zich ten volle bewust van de invloed van vrijheidsverlies voor de verdachten en hebben getracht hen zo evenwichtig mogelijk te bestraffen.

Openbaarheidsbeginsel

Jhr. W.W. Feith heeft aangegeven dat hij het als zijn taakopvatting zag *'te laten zien dat hier recht gesproken wordt. De taak is niet afgelopen bij het leveren van bewijs. Het publiek moet zien dat recht gesproken wordt. Voor iedere zitting de voorgeschiedenis vertellen, zodat iedereen begrijpt hoe de zaak in elkaar zit.'* Alle eisen ten aanzien van openbaarheid, zowel de interne openbaarheid als de externe openbaarheid, zijn door de Kamer Groningen nauwkeurig nagevolgd. Alle zittingen van de Kamer Groningen waren openbaar en volgens getuigen zeer populair. Ook de uitspraken werden openbaar afgekondigd. De stukken gebruikt als bewijsmiddelen bij de rechtszitting werden zo veel mogelijk ook aan de advocaat van de verdachte ter inzage gegeven, hoewel door papier en ruimtegebrek deze stukken vaak slechts kort konden worden ingezien.

Onmiddellijkheidsbeginsel

Meer nog dan in commune strafzaken heeft de Kamer Groningen diegenen die een getuigenverklaring afgelegd hadden, ook op de zitting gehoord. Dit was het gevolg van het feit dat ook de raadsheren van de Kamer Groningen zich wel bewust waren van het feit dat onjuiste of onware getuigenissen waren afgelegd en onware of onjuiste aanklachten ingediend. Getuigen waren bepaald niet altijd bereid om op de zitting te komen getuigen en voerden vele redenen aan om niet te komen. De Kamer Groningen

heeft, nadat in een aantal zaken de opgeroepen getuigen niet was komen opdagen, de advocaten-fiscaal in Groningen opdracht gegeven niet-verschenen getuigen te arresteren en naar de rechtszitting te brengen.

Beginselen van goede procesorde:

1. Gelijkheidsbeginsel

De Kamer Groningen heeft op vele manieren getracht het gelijkheidsbeginsel na te leven. Niet alleen door de eigen straffen voor bepaalde daden te vergelijken, maar ook door met de voorzitter van het Tribunaal Groningen te overleggen over de hoogte van op te leggen straffen of maatregelen om zo tot een vergelijkbare strafmaat te komen bij tribunaalberechting of berechting bij de Kamer Groningen.
In Groningen heeft men zich tijdens de berechting niet laten leiden door het naoorlogse beleid van de regering om 'politieke delinquenten' via (ambtshalve) graties, buitenvervolgingstelling of voorwaardelijke invrijheidstelling zo snel mogelijk uit de internering te krijgen. Ook toen duidelijk werd dat er nauwelijks doodstraffen zouden worden uitgevoerd, bleef de Kamer Groningen in zeer zware zaken toch de doodstraf opleggen. Indien de regering vervolgens via gratie deze straf wilde wijzigen was dat haar zaak, maar de raadsheren in de Kamer Groningen hebben van het begin tot het einde consistent en evenwichtig hun straffen opgelegd, en dus ook de doodstraf als zij dit noodzakelijk achtten.
Volgens de kritiek zou er in 1946 strenger gestraft zijn dan in 1948 en 1949. Dit blijkt echter niet uit de Groninger dossiers. Integendeel, de straffen opgelegd door de Kamer Groningen lijken proportioneel en consistent. De bestraffing in de eerste zaken was niet hoger of lager dan aan het einde bij vergelijkbare delicten. Bij de eerste drie zaken vorderde het Openbaar Ministerie de doodstraf. De Kamer Groningen weigerde zich hieraan te confirmeren en legde straffen op van twintig, achttien en twaalf jaar. Met deze sententies heeft de Kamer Groningen benadrukt dat de doodstraf geen automatisme zou zijn, maar dat elke zaak afzonderlijk zou worden beoordeeld. Aan het einde van de werkzaamheden van de Kamer Groningen werden de zwaardere zaken berecht. Hierbij werden ook zwaardere straffen opgelegd. Bij de laatste zaken in 1949 was de eis in een aantal gevallen levenslang. De Kamer Groningen heeft deze eis in drie zaken verhoogd en de doodstraf opgelegd, omdat de Kamer het niet eens was met de eis van het Openbaar Ministerie in deze zaken.
De straftoemeting was volgens de toespraak van Th. R. J. Wijers, voorzitter van de Nederlandse Juristen Vereniging in 1947 een groot probleem. Er was volgens hem geen houvast in de bekende hoogte van de straftoemeting uit het commune strafrecht. Strafrechtartikelen en ook de daden waren volstrekt nieuw. In zijn visie op aard en doel van straf geeft hij aan dat het aangetaste rechtsgevoel, de persoon van de dader, de zwaarte van de schuld en het belang van de gemeenschap meegewogen moeten worden. 'Politieke delinquenten' krijgen volgens hem straffen opgelegd die in het commune recht slechts worden opgelegd aan de ergste misdadigers.
Volgens mij is in Groningen niet excessief gestraft. De gepleegde misdrijven en het feit dat ze meestal meermalen gepleegd waren, vormden de basis voor de straftoemeting. Dat sommigen zeer zwaar gestraft zijn, had als reden dat ze zware misdrijven gepleegd hadden.
In tegenstelling tot de afspraken over de berechting van oorlogsgerelateerde misdrijven tussen de minister van Justitie en het Verbond van Oud-Verzetsstrijders, heeft de Kamer Groningen ook verzetsmensen veroordeeld voor daden in de oorlog. Hierbij heeft de Kamer zich niet aan de gemaakte afspraken gehouden en geen advies gevraagd aan het Verbond van Oud-Verzetsstrijders, noch het dossier opgestuurd naar de procureur-fiscaal ter beoordeling van de strafwaardigheid. De raadsheren in de Kamer Groningen en de advocaten-fiscaal in Groningen waren van mening dat verzetsmensen geen vrijbrief hadden voor het plegen van oorlogsgerelateerde misdrijven.

2. Vertrouwensbeginsel

Advocaten-fiscaal in de bijzondere rechtspleging konden geen zaken seponeren, of beloftes doen aan te berechten verdachten over al dan niet seponeren of niet vervolgen. Het vertrouwensbeginsel kon dus niet geschaad worden.

3. Proportionaliteitsbeginsel

Zoals de Bijzondere Raad van Cassatie in cassaties van vele zaken berecht door de Kamer Groningen in het arrest geconcludeerd heeft, was de strafmaat van de straffen opgelegd door de Kamer Groningen proportioneel. Dit blijkt ook uit de motiveringen voor de opgelegde straffen, de geaccepteerde verweren en de gronden voor eventuele strafverlaging, zoals opgenomen in de motivering van de sententies.

De Kamer Groningen heeft op verschillende manieren getracht te komen tot een redelijke en billijke belangenafweging bij het toekennen van de strafmaat. Ernstig zieken werden zonder oplegging van straf vrijgesproken. Bij personen met psychiatrische stoornissen, geconstateerd door psychiaters na opdracht hiervoor van de Kamer Groningen, werd de strafmaat aangepast of werden verdachten ontslagen van rechtsvervolging en kregen ze de maatregel van tbr opgelegd in plaats van een straf.

4. Zorgvuldigheidsbeginsel

De Kamer Groningen van het Bijzonder Gerechtshof Leeuwarden heeft, binnen de nauwe grenzen van de bijzondere rechtspleging, getracht recht te spreken overeenkomstig de beginselen van het Nederlandse strafrecht. In de Kamer Groningen was snelheid of strengheid niet het belangrijkste thema, maar een goede en rechtvaardige berechting. De Kamer Groningen van het Bijzonder Gerechtshof Leeuwarden heeft niet al het aangedane leed tijdens de oorlog in de strafmaat van een willekeurige verdachte verdisconteerd.

Uit de informatie in de geanalyseerde dossiers is mij gebleken dat de Kamer Groningen rekening gehouden heeft met de omstandigheden waaronder de misdrijven gepleegd waren en de achtergrond, omstandigheden en de geestelijke gesteldheid van de dader. De Kamer Groningen heeft in de zaken die door haar berecht zijn, zorgvuldig beoordeeld, gewogen en gemotiveerd. Uit de strafdossiers blijkt dat er sprake geweest is van een grote mate van zorgvuldigheid bij de totstandkoming van de strafmaat. Dat hierbij fouten gemaakt zijn, moge duidelijk zijn.

Op het ogenblik dat de Kamer Groningen aan de berechting begon, was de bijzondere rechtspleging een volkomen nieuw strafrechtsterrein en waren sommige daden en de bijbehorende strafrechtsartikelen in het commune strafrecht onbekend, zoals verraad en de vele vormen van hulpverlening aan de vijand. Bovendien was de organisatie van veel Duitse bezettingsorganen en hun werkwijze vaak totaal onbekend of slechts ten dele bekend. De gepubliceerde jurisprudentie, publicaties en documentatie uit de jaren 1945-1949 hebben getracht in deze lacune te voorzien. Alles wat wij nu weten dankzij de vele publicaties over de Tweede Wereldoorlog, de Duitse bezetter en de Duitse organisaties die daarbij ingezet zijn, was in de periode vlak na de oorlog nauwelijks bekend. Dat de Kamer Groningen getracht heeft om rechtvaardig te berechten, blijkt uit de volgende voorbeelden:

1. De motiveringen van de strafmaat en de geaccepteerde verweren en gemotiveerd afgewezen verweren. De tenlasteleggingen van de advocaten-fiscaal zijn niet klakkeloos gevolgd. Dit blijkt uit het feit dat in 65 zaken (delen) van de tenlasteleggingen niet bewezen geacht werden. Ook heeft de Kamer Groningen in 64 zaken de berechting opgeschort en in interlocutoire vonnissen opdracht gegeven voor nader onderzoek, psychiatrische rapportage, aanvulling op de verhoren van getuigen, en het horen van nieuwe getuigen. Hierdoor zijn soms meerdere zittingen aan één zaak besteed. Dit was niet in overeenstemming met de snelle berechting die de regering voor ogen had.
2. In 18 zaken heeft de Kamer Groningen de conclusie overgenomen van rapportages vervaardigd door psychiaters in opdracht van de Kamer. Al op 13 februari 1946, anderhalve maand na de start van de Kamer Groningen, kreeg psychiater F.F. Hazelhoff opdracht om de geestelijke toestand van een verdachte te beoordelen. In één geval werd een verdachte na onderzoek direct overgebracht naar een krankzinnigeninrichting. Daarnaast werden ook andere rapportages over verdachten van de Stichting Toezicht Politieke Delinquenten, commandanten van interneringskampen en geestelijke verzorgers uit interneringskampen meegewogen bij de strafmaat. Ook werden de levenslopen, door de verdachte zelf of door familieleden opgesteld, meegenomen in de beoordeling van de achtergrond van de verdachte.
3. De Kamer Groningen besloot in 31 gevallen de verdachte vrij te spreken van het door de advocaat-fiscaal ten laste gelegde, wegens gebrek aan bewijs of wegens de lichamelijke toestand en ziekte van de verdachte.

4. Bij de straftoemeting werden verzachtende omstandigheden meegewogen. Zo werden vele malen verweren geaccepteerd. Ook lijkt er bij de hoogte van een straf rekening gehouden te zijn met de hoogte van de 'maatregel' door het Tribunaal en met straffen opgelegd door andere bijzondere rechtscolleges. De voorzitter van de Kamer Groningen en de voorzitter van het Tribunaal Groningen hebben hierover een aantal maal overlegd.
5. Bij klachten over de manier van verhoren, mishandelingen tijdens arrestaties en internering ingebracht door de raadsman, werden regelmatig zaken geschorst en werd opdracht gegeven aan raadsheer-commissaris C.J.J.W. van Groeningen om nader onderzoek te doen. Ook gaf de Kamer Groningen opdracht aan de raadsheer-commissaris om te achterhalen hoe het zat met de beschuldiging dat onderzoek niet objectief was, of dat valse getuigenissen waren afgelegd. Ook verweren over ontoereikende verhoren van verdachten en getuigen werden in opdracht van de Kamer Groningen onderzocht.
6. In een aantal zaken werd aangegeven dat de bewijsmiddelen onvoldoende waren of zelfs geheel ontbraken. Zo werden tenlasteleggingen verworpen wegens gebrek aan bewijs, het ontbreken van oorzakelijk verband tussen mededeling en arrestatie en het ontbreken van bewijs van opzet. Ook werd in een aantal gevallen als strafverlagende motivering geaccepteerd dat een verdachte slechts verraad gepleegd had na sterke druk en uit angst voor verhoren en martelingen op het Scholtenhuis.
7. Om een zaak zo goed mogelijk te beoordelen, moesten alle getuigen op verzoek van het Openbaar Ministerie of de verdachte tijdens de zitting gehoord worden. Weigerachtige of niet verschenen getuigen moest het Openbaar Ministerie in opdracht van de Kamer Groningen vanaf eind 1946 vervolgen.
8. Bij de berechting in het commune strafrecht werd meestal de tijd doorgebracht in voorarrest afgetrokken van de straf. Hoewel in de bijzondere rechtspleging geen voorarrest bestond en de tijd doorgebracht in internering 'preventief' genoemd werd (en dus geen juridische basis had), werd de tijd doorgebracht in de internering afgetrokken van de straf. Bij velen was echter de administratie bij de aanhouding slecht geregeld of die ontbrak eenvoudigweg. Er moest dan uit andere bronnen getracht worden de datum van arrestatie te achterhalen. Dit leverde soms verschil in de aanvangsdata op van de internering in het vonnis in eerste aanleg en het arrest in cassatie. Heftige discussies zijn gevoerd over de vraag welke datum telde bij personen die in eerste instantie waren aangehouden door de Canadezen. Uiteindelijk werd besloten dat het 'preventief' pas begon te lopen als de betrokkene in Nederlandse internering zat. Ondanks het feit dat bewaring niet gelijkgesteld mocht worden en juridisch niet gelijk was aan voorarrest, heeft de Kamer Groningen deze tijd wel afgetrokken van de opgelegde straf. Ook arrestatie en internering op grond van artikel 16 van Besluit D60, in verband met de veiligheid van de opmars van de geallieerde troepen werd als bewaring afgetrokken van de opgelegde straf. Ook werd in de strafmaat rekening gehouden met een eventueel krijgsgevangenschap. Dit mocht officieel niet meetellen in de periode van de 'preventief' in bewaring of internering doorgebrachte tijd.
9. Aan vele verdachten werd bij de straf toegevoegd dat deze moest worden doorgebracht in een Rijkswerkinrichting. Voor de oorlog werd plaatsing in een Rijkswerkinrichting gebruikt als straf voor landlopers en bedelaars, maar na de oorlog was het mogen doorbrengen van een straf in een Rijkswerkinrichting een vorm van beloning. Dit betekende dat de verdachte geld kon verdienen voor zichzelf of zijn gezin.
10. Artikel 10 van het Besluit Buitengewoon Strafrecht, geen oplegging van straf als de schuldige het feit begaan heeft om de vijand te benadelen of maatregelen van de vijand en diens handlangers te beletten, werd in twee zaken toegepast. In deze zaken resulteerde dat in de oplegging van een zeer lage straf voor vrijwillig dienstnemen bij de Duitse vijand, en werd geen straf opgelegd voor hulpverlening aan de vijand aangezien de Kamer Groningen van mening was dat in beide zaken de verdachte handelde om maatregelen door de vijand te beletten. Daarnaast is in één zaak het artikel 26 lid 5: oogmerk gericht op Nederlandse belangen aangenomen, met vrijspraak tot gevolg.
11. In de periode januari 1946-juli 1947 heeft de Kamer Groningen aan vrijwel iedereen die in een sententie een straf kreeg van meer dan vijf jaar, toestemming gegeven om in cassatie te gaan. In de praktijk is het geven van toestemming wel eens misgegaan. De toestemming moest tegelijkertijd met de sententie gegeven worden. Dit was iets nieuws in de bijzondere rechtspleging. In drie gevallen waren verdachten ervan overtuigd dat ze deze toestemming gekregen hadden en wilden ze in cassatie gaan. Toen bleek echter dat de toestemming niet in de sententie opgenomen was. Het lijkt erop dat dit niet opzettelijk gebeurd is, maar dat de raadsheren vergeten waren om het op te nemen in de sententie. Eén van de drie stelde alles in het werk om alsnog in cassatie te mogen gaan, maar zelfs een beroep op de Koningin heeft niet mogen baten. Uiteindelijk is zijn straf verlaagd door gratie.
12. Alle verdachten die de doodstraf opgelegd kregen, werden niet voor slechts één misdrijf veroordeeld, maar voor vele (moorden, martelingen, executies en deportaties) die vaak ook nog meermalen gepleegd

waren. In tegenstelling tot de gang van zaken bij het Bijzonder Gerechtshof Arnhem in de zaak Heinemann, kregen alle veroordeelden die de doodstraf opgelegd kregen van de Kamer Groningen toestemming om in cassatie te gaan van hun veroordeling.

De analyse van A. Mulder, verzetsman uit Groningen, *'dat de meesten na ongeveer de helft van hun straftijd vrijkwamen*', was correct. Dat lag echter niet aan de berechting, maar aan het beleid van de regering om zo snel mogelijk alle 'politieke delinquenten' via ambtshalve graties, voorwaardelijke invrijheidsstellingen en andere strafverminderingen vrij te krijgen. [1341]

Een toeschouwer van de rechtszaken van een aantal personen verbonden aan het Scholtenhuis, de heer Harm van Alteren, vond dat deze rechtszaken *'netjes waren verlopen*'. De verdachten kregen de kans om hun zienswijze naar voren te brengen en de raadsman kreeg ruim de tijd om zijn verweren te voeren. Zoals hierboven uitgebreid is aangegeven, was naar mijn mening de kwaliteit van de berechtingen door de Kamer Groningen binnen de grenzen van de besluiten over de bijzondere rechtspleging evenwichtig en proportioneel. Wel lijkt het er op dat in de Kamer Groningen door vrijwel in alle gevallen levenslange ontzetting uit de kiesrechten als bijkomende straf op te leggen, aan heeft willen geven dat de verdachte zich door zijn daden buiten de Nederlandse rechtsstaat geplaatst had. Hoe dit bij de andere Bijzondere Gerechtshoven geweest is, moeten toekomstige studies over de berechting in deze hoven uitwijzen.

Tot slot verdient nog vermelding dat in Groningen de advocaten-fiscaal op ruime schaal gebruik gemaakt hebben van de mogelijkheden om zaken te verwijzen naar de Kamers van het Tribunaal Groningen. Of in overleg met de officieren-fiscaal adviezen opgesteld hebben om betrokkenen voorwaardelijk of onvoorwaardelijk buiten vervolging te laten stellen door L.W.E.M. Lasonder, de procureur-fiscaal in het ressort Leeuwarden, waar Groningen onder viel.

11.4.3 Waardering van de cassaties in Groningse zaken

Ook de Bijzondere Raad van Cassatie heeft de beginselen die golden voor de commune strafrechtspleging zoals verwoord in het Wetboek van Strafvordering 1926 zo veel mogelijk gevolgd en doorgevoerd. Dat was van groot belang aangezien de Bijzondere Raad van Cassatie niet alleen een juridisch oordeel over de berechting in eerste aanleg uit kon spreken, maar ook de strafmaat kon verhogen of verlagen of de maatregel van terbeschikkingstelling van de regering (TBR) kon uitspreken. Net als in eerste aanleg had de Bijzondere Raad van Cassatie oog voor de persoonlijke omstandigheden en achtergrond van de daad en de dader en met de strafmaat in gelijksoortige gevallen. Ook in cassatie werden rapportages over de persoon van de dader door de Stichting Toezicht Politieke Delinquenten, de geestelijke verzorgers en commandanten van interneringskampen meegenomen in de cassatieberechting en de eventuele strafmaat.

Ook in de Bijzondere Raad van Cassatie hebben de raadsheren zich veel moeite getroost om strafmaat en delict op dit nieuwe strafrechtsterrein zo goed mogelijk in evenwicht met elkaar te brengen. Verweren van advocaten werden zorgvuldig beoordeeld en de zaken werden vooral rechtvaardig en niet snel en streng beoordeeld. Bijzonder was dat op grote schaal bij de Bijzondere Raad van Cassatie raadsheren gefunctioneerd hebben als waarnemend functionaris van het Openbaar Ministerie. In de commune rechtspleging is het ook mogelijk dat rechters en raadsheren optreden als waarnemend lid van het Openbaar Ministerie, maar daar wordt slechts zelden gebruik van gemaakt. In de cassaties van Groningse zaken, 206 zaken, heeft echter in elf zaken een raadsheer als waarnemend lid van het Openbaar Ministerie gefungeerd.

In 25 zaken waarbij geen of onvolledige cassatiemiddelen waren ingediend, heeft de Bijzondere Raad van Cassatie ambtshalve toch de berechting in eerste aanleg beoordeeld. Als motivering hiervoor heeft de Bijzondere Raad van Cassatie aangegeven dat zij de verdachten niet de dupe wilde laten zijn van onzorgvuldige of slecht functionerende advocaten.

[1341] M. Brinks, E. Guns en P. Scholte, *A. Mulder, Verzetsman in uniform*, uitgave Herinneringscentrum Westerbork/ Stichting Oorlogs- en VerzetsCentrum Groningen, 2001, p. 97.

G.E. Langemeijer zegt in zijn slottoespraak op 29 december 1951 ter gelegenheid van de opheffing van de Bijzondere Raad van Cassatie per 1 januari 1952, dat bij de berechting het zorgen voor eenheid in interpretatie bij onbekende strafbepalingen en de eenheid van waardering van de zwaarte van de ten laste gelegde feiten een boeiende maar moeilijke taak was. Hoewel er schommelingen waren in de hoogte van de straf, was er, volgens G.E. Langemeijer, uiteindelijk toch een redelijke eenheid in de bestraffing.

Net als de Kamers van de vijf Bijzondere Gerechtshoven moesten ook de Kamers van de Bijzondere Raad van Cassatie recht spreken op een nieuw rechtsgebied, met nieuwe strafrechtsartikelen en nieuwe misdrijven. Niet alleen de Kamers van de Bijzondere Gerechtshoven kregen te maken met problemen rond de straftoemeting op een volkomen nieuw strafrechtterrein, ook de Bijzondere Raad van Cassatie moest in haar overwegingen in een arrest de straftoemeting beoordelen, en indien juridisch noodzakelijk geacht, de strafmaat aanpassen. Op het ogenblik dat de bijzondere rechtspleging startte, in september 1945, was de bijzondere rechtspleging een volkomen nieuw strafrechtterrein en waren sommige daden en de bijbehorende strafrechtsartikelen in het commune strafrecht tot dan toe onbekend.

Een overzicht van de rechtsbeginselen opgenomen in richtlijnen in het Wetboek van Strafvordering en de manier waarop deze richtlijnen al dan niet zijn uitgevoerd zijn door de raadsheren in Bijzondere Raad van Cassatie ziet er als volgt uit:

Legaliteitsbeginsel

In een arrest van 5 december 1945 had de Bijzondere Raad van Cassatie geconcludeerd dat het gebruik van subjectief staatsnoodrecht door de regering in Londen gerechtvaardigd was en dat de wetsbesluiten in de oorlog genomen verbindend waren. Eenzelfde arrest werd gewezen door de Hoge Raad op 30 oktober 1946. Onder grote druk van de regering had twee maanden later de Voorlopige Kamer van de Staten-Generaal eveneens het gebruik van het subjectief staatsnoodrecht en de verbindendheid van de Londense wetsbesluiten goedgekeurd, zonder controle van de individuele besluiten. Met deze beslissingen waren de Londense wetsbesluiten dus verbindend voor heel Nederland en hadden ze de status van wet. In de Grondwet is opgenomen dat de rechter geen bevoegdheid heeft om wetten aan de Grondwet te toetsen. Na de verbindendverklaring gold dit dus ook voor de Londense wetsbesluiten.

Vanaf 1946 heeft de Bijzondere Raad van Cassatie, zonder het zo te noemen, de legaliteit van de berechting van Duitse militairen en overheidsfunctionarissen ter discussie gesteld. Tegen de wil en wens van de regering in heeft de Bijzondere Raad van Cassatie zijn grote juridische twijfels uitgesproken over de rechtsmacht van Nederlandse rechters ten aanzien van Duitse oorlogsmisdadigers. In een eerste arrest hierover, van 24 juni 1946, had de Raad al aangegeven dat oorlogsrecht en represaillerecht niet werden gedekt door het geschreven of ongeschreven oorlogsrecht als bedoeld in artikel 38 van het Wetboek Militair Strafrecht. Hiermee gaf de Bijzondere Raad van Cassatie aan dat oorlogsmisdadigers niet onder de rechtsmacht van de Nederlandse rechtbanken of de Bijzondere Gerechtshoven vielen. Op 17 februari 1947, een week na de terechtstelling in Arnhem van Ludwig Heinemann, na een doodvonnis zonder toestemming om in cassatie te gaan, wees de Bijzondere Raad van Cassatie arrest in de zaak van de Duitse militair Louis Wilhelm August Ahlbrecht, officier bij de Sicherheitsdienst (SD) in Arnhem. In dat arrest legde de Bijzondere Raad van Cassatie vast dat de Nederlandse rechter niet zonder meer bevoegd was misdrijven, begaan door leden van de bezettende macht, te berechten.

Een algemeen erkende volkenrechtelijke regel van gewoonterecht was, zo betoogde de Raad, dat militairen die met hun leger op het gebied van een andere staat verbleven niet onderworpen waren aan de rechtsmacht van de rechter van die andere staat, voor zover het door hen gepleegde feiten betrof die binnen de kring van hun bevoegdheid waren begaan. In die gevallen bleef de militair onderworpen aan de rechtsmacht van de krijgsraad van zijn eigen staat van herkomst. Feitelijk was het

volgens de Bijzondere Raad van Cassatie zo, dat ook in Nederland Duitse militairen en ambtenaren hun daden van terreur niet op eigen gezag verrichtten. Volgens de Raad was men er ten onrechte van uitgegaan dat een moord gepleegd in strijd met het oorlogsrecht een gewone moord was, waarover de rechter Nederlandse rechter rechtsmacht had. Volgens de Bijzondere Raad van Cassatie moest het Besluit Buitengewoon Strafrecht worden aangepast aan de internationale verdragen, aangezien de Nederlandse bijzondere rechterlijke organen geen rechtsmacht hadden om Duitse oorlogsmisdadigers te berechten. Het was mogelijk om van die volkenrechtelijke regel af te wijken door het sluiten van een verdrag, maar men kon ook een wet uitvaardigen die de Nederlandse rechter alsnog rechtsmacht verleende om buitenlandse militairen, die op zijn grondgebied hadden vertoefd, te kunnen berechten voor door hen begane misdrijven. Via het arrest Ahlbrecht heeft de Bijzondere Raad van Cassatie de regering gedwongen om de bestraffing en de berechting van oorlogsmisdadigers in Nederland op te nemen in het Besluit Buitengewoon Strafrecht (D61).

De regering voelde zich door het arrest-Ahlbrecht gedwongen een wet te maken, waarbij aan de Nederlandse rechter expliciet rechtsmacht werd toebedeeld om Duitse militairen en andere Duitse overheidsdienaren te berechten die in Nederland oorlogsmisdrijven of misdrijven tegen de menselijkheid hadden begaan. De regering heeft in 1947 met tegenzin een wetsvoorstel opgemaakt waarbij artikel 27a toegevoegd werd aan het Besluit Buitengewoon Strafrecht. Deze Wet H233 werd aangenomen door het parlement en werd op 10 juli 1947 van kracht. Bijzonder was wel dat in dit artikel 27a naast Duitse oorlogsmisdadigers ook hun Nederlandse handlangers genoemd worden als mogelijke oorlogsmisdadigers. Dit in tegenstelling tot Besluit F85, waar Nederlanders en Nederlandse onderdanen uitgesloten werden van een verdenking van oorlogsmisdrijven. Zo heeft, zonder dat gebruik gemaakt is van het (verboden) toetsingsrecht, de Bijzondere Raad van Cassatie toch kans gezien zijn juridische visie op de berechting van Duitse oorlogsmisdadigers zodanig onder woorden te brengen dat de regering de wetgeving op dit punt heeft aangepast.

Redelijk vermoeden van schuld

Alle ‘politieke delinquenten’ van wie de zaak behandeld werd door de Bijzondere Raad van Cassatie, waren in eerste aanleg veroordeeld door een Kamer van een van de vijf Bijzondere Gerechtshoven. Dit hield in dat ze in eerste aanleg schuldig bevonden waren. De Bijzondere Raad van Cassatie kon en mocht niet meer de feiten beoordelen die aan deze veroordeling ten grondslag lagen. Wel heeft de Bijzondere Raad van Cassatie, na rapportages van psychiaters, in vier zaken de sententie vernietigd en de betrokken personen ter beschikking van de regering gesteld.

Recht op verdediging en rechtsbijstand

Alle verdachten die na een vonnis in eerste aanleg hun zaak voorgelegd hebben aan de Bijzondere Raad van Cassatie hadden een advocaat. De meeste advocaten hebben voor de berechting door de Bijzondere Raad van Cassatie uitgebreide cassatiemiddelen en pleitnota’s opgesteld. Soms ging er echter wat mis bij het indienen van de cassatiemiddelen en pleitnota, met als gevolg dat ze volgens de officiële richtlijnen niet tijdig waren ingediend. De Bijzondere Raad van Cassatie heeft niet in de zaken waarbij cassatiemiddelen te laat of niet waren ingediend, besloten tot het niet in behandeling nemen van de zaak. In 25 zaken heeft de Bijzondere Raad van Cassatie ambtshalve de zaak beoordeeld, aangezien er problemen waren met de cassatiemiddelen, ingediend door de raadsman. In vijftien zaken waren de cassatiemiddelen tardief, in drie zaken waren de aanvullende cassatiemiddelen tardief. Daarnaast heeft de Bijzondere Raad van Cassatie in zes zaken waar helemaal geen cassatiemiddelen ingediend waren en in één zaak waar de cassatiemiddelen ingetrokken waren, toch ambtshalve de zaak beoordeeld.

Onafhankelijkheid en onpartijdigheid van de raadsheren

Evenals de raadsheren en militaire raadsheren in de Kamer Groningen hadden ook de raadsheren en militaire raadsheren in de Bijzondere Raad van Cassatie naast hun functie in de bijzondere rechtspleging nog hun eigenlijke baan: raadsheer, advocaat, hoogleraar, militair officier. Het feit dat ze naast hun functie als raadsheer of militair raadsheer nog een andere functie hadden waaruit ze

inkomen hadden, maakte hen minder kwetsbaar voor politieke druk. Hoewel zij dus niet benoemd waren in overeenstemming met artikel 117 Grondwet 2008 (art. 173 GW 1938/1948), schepte de tweede functie wel de voorwaarde voor een onafhankelijk en onpartijdig functioneren.

Openbaarheidsbeginsel

Alle zittingen van de Bijzondere Raad van Cassatie waren openbaar en ook alle arresten zijn in openbaarheid uitgesproken.

Onmiddellijkheidsbeginsel

In cassatie was er geen sprake van het beoordelen van de feiten waarop de veroordeling in eerste aanleg gebaseerd was. Het onmiddellijkheidsbeginsel gold dus niet als zodanig bij de behandeling van een zaak in cassatie.

Beginselen van goede procesorde:

1. Gelijkheidsbeginsel

Nu er geen hoger beroep mogelijk was, heeft de Bijzondere Raad van Cassatie getracht door arresten eenheid te brengen in de berechting en bestraffing en getracht extreme straffen opgelegd door de Kamers van de vijf Bijzondere Gerechtshoven, zowel te hoge als te lage, te mitigeren. In het belang van de eenheid van bestraffing heeft de Bijzondere Raad van Cassatie in vele gevallen straffen opgelegd door de Kamers van de Bijzondere Gerechtshoven verlaagd of verhoogd. De motivatie daarbij was dat de straf anders niet in overeenstemming was met de strafmaat opgelegd aan andere verdachten in andere Kamers. Deze werkwijze heeft mijns inziens goed gewerkt. De Bijzondere Raad van Cassatie heeft bovendien door het geven van uitgebreide motiveringen bij de arresten getracht eenheid in berechting en bestraffing te brengen. Daarnaast heeft de Raad, indien dit naar zijn mening opportuun was, arresten laten opsturen als voorbeeld voor mogelijk gelijkluidende zaken. Bruutheid, meewerken aan terreur, laaghartige daden en eigenmachtige martelingen en moorden werden als reden aangevoerd om straffen te verhogen of te handhaven in het geval dat in eerste aanleg de doodstraf was opgelegd.

2. Vertrouwensbeginsel

Als door een strafvorderlijk verantwoordelijke instantie een toezegging wordt gedaan aan een verdachte en deze belofte niet wordt nagekomen, is het Openbaar Ministerie niet-ontvankelijk. Dit geldt ook als na een veroordeling getracht wordt om iemand opnieuw, voor dezelfde feiten, te veroordelen.
Zo was A. Afflerbach door het Bijzonder Gerechtshof Den Bosch veroordeeld en in de tenlastelegging en de sententie was ook zijn aandeel in de executie zonder voorafgaand proces van gevangengenomen verzetsmensen in Groningen opgenomen. Jhr. A.H.S. van der Wijck, de advocaat-fiscaal in Groningen, wilde hem nogmaals berechten voor het meewerken aan deze executie. De Kamer Groningen legde Afflerbach een straf op van vier jaar, met het recht om in cassatie te gaan. A. Afflerbach gaat inderdaad in cassatie. H.F.M. baron van Voorst tot Voorst, waarnemend advocaat-fiscaal bij de Bijzondere Raad van Cassatie, schrijft in een brief aan jhr. A.H.S. van der Wijck dat een veroordeling, naast de veroordeling door het Bijzonder Gerechtshof Den Bosch alleen mogelijk is als er nieuwe gegevens zijn die het aandeel van Afflerbach in een ander daglicht stellen. Jhr. A.H.S. van der Wijck heeft echter geen nieuwe gegevens. Daarop wordt A. Afflerbach vrijgesproken door de Bijzondere Raad van Cassatie en onmiddellijk op vrije voeten gesteld.

3. Proportionaliteitsbeginsel

De Bijzondere Raad van Cassatie heeft in alle zaken die aan hem zijn voorgelegd getracht het proportionaliteitsbeginsel aan te houden. Dat er gestraft moest worden was in vele zaken, met afschuwelijke misdrijven, wel duidelijk, maar daarbij verloren de raadsheren en militaire raadsheren niet uit het oog dat de straf proportioneel moest zijn. Dit hebben ze ook nadrukkelijk in de motivering van de strafmaat opgenomen. Hierdoor werden in vele gevallen de straffen door de Bijzondere Raad

van Cassatie verlaagd, maar in een aantal gevallen ook verhoogd. Ook heeft de Bijzondere Raad van Cassatie getracht te bewerkstelligen dat er eenheid in de strafmaat voor gepleegde misdrijven kwam, door al vanaf september 1945 uitgesproken arresten te versturen aan alle Kamers van de Bijzondere Gerechtshoven en aan alle procureurs-fiscaal en advocaten-fiscaal. Ook het formuleren van basisvoorwaarden voor bestraffing en berechting van 'politieke delinquenten' in arresten en uitleg van de verschillende nieuwe strafrechtsartikelen zag de Raad nadrukkelijk als zijn taak.

4. Zorgvuldigheidsbeginsel

Uit de zaken van de Kamer Groningen die in cassatie behandeld zijn, valt op te maken dat de Bijzondere Raad van Cassatie de zaken zorgvuldig beoordeeld heeft en daarbij rekening gehouden heeft met de persoon van de dader, diens achtergrond en mogelijke motieven en redenen die in cassatiemiddelen en de pleitnota's aangevoerd werden als reden voor het plegen van zijn misdrijven. In de cassatiearresten is rekening gehouden met straffen in vergelijkbare zaken.
De verdediging heeft bij de behandeling van de cassaties alle ruimte gekregen om haar verdediging te voeren, het onmiddellijkheidsbeginsel en de openbaarheidsbeginsels (de interne- en externe openbaarheid) zijn bij de cassaties zorgvuldig in het oog gehouden en gevolgd. Getracht is om in cassatie verschillen in straf en strafmaat gelijk te trekken De aftrek van de tijd doorgebracht in internering werd, indien de Kamer Groningen vergeten had dit toe te voegen, alsnog toegevoegd aan de sententie.

Ook werd in dertig Groningse cassatiezaken de kwalificatie gewijzigd of aangevuld. Jeugd, ouderdom, sterke invloed van anderen, invloed van het ouderlijk milieu, ziekte, het ondergeschikt zijn, verwondingen (ook in Duitse dienst) en psychische problemen door onwettige geboorte werden ook door de Bijzondere Raad van Cassatie aangevoerd als reden voor strafvermindering.
Alle personen berecht door de Bijzondere Raad van Cassatie hebben een zorgvuldige berechting gehad, eventueel met schorsingen om aanvullende gegevens te verkrijgen. Zo heeft de Raad psychiatrische rapporten laten opstellen en uitgebreid rekening gehouden met rapportages van de Stichting Politieke Delinquenten en van geestelijk verzorgers en commandanten van interneringskampen. De Bijzondere Raad van Cassatie heeft bij de berechting vooral de rechtvaardigheid vooropgesteld en niet een snelle en strenge berechting.

De Bijzondere Raad van Cassatie heeft ook buiten de rechtszaal van zich laten horen. Zo is geprotesteerd tegen de veelvuldige (ambtshalve) graties door de regering, tegen de besluiten om opgelegde doodstraffen niet te executeren en tegen de voorwaardelijke invrijheidstellingen. Naar het idee van de Bijzondere Raad van Cassatie en ook van G.E. Langemeijer, advocaat-fiscaal bij de Bijzondere Raad van Cassatie, ondermijnden de veelvuldige graties, tegen de adviezen van de rechterlijke instanties in, en het niet-executeren van de opgelegde doodstraffen, het vertrouwen in de bijzondere rechtspleging.

Uit de hierboven beschreven beoordeling van de cassaties in Groningse zaken, mag geconcludeerd worden dat de berechting door de Bijzondere Raad van Cassatie binnen de grenzen van de bijzondere rechtspleging kwalitatief goed geweest is op een moeilijk, nieuw en bijzonder strafrechtterrein. Daarbij heeft de Bijzondere Raad van Cassatie door principiële juridische verklaringen getracht om problemen bij de berechting in de bijzondere rechtspleging te verhelderen.

11.4.4 Beoordeling van de rechtspraak door het Tribunaal Groningen

In het kader van deze studie heb ik de tribunaalberechting niet kunnen waarderen op dezelfde wijze als de rechtspraak in de Kamer Groningen en de cassaties van Groningse zaken. De reden hiervoor is, dat ik niet alle 3300 dossiers van de Tribunaalberechting in Groningen uitvoerig geanalyseerd heb. Een analyse van deze dossiers viel buiten de opzet van deze studie. Ik heb wel een overzicht vervaardigd van alle maatregelen die door het Tribunaal Groningen zijn opgelegd.

Wel heb ik 65 zaken die in eerste instantie ter berechting naar de advocaat-fiscaal bij de Kamer Groningen gestuurd waren, maar die hij doorgestuurd heeft naar het Tribunaal ter berechting, uitgebreid bestudeerd.

Hieruit is het volgende gebleken:

1. Hoewel een aantal verdachten zich bij de berechting door een Tribunaalkamer liet vertegenwoordigen door een advocaat, was dat in lang niet alle zaken het geval. De Tribunaalkamers hebben, indien de verdachte niet werd bijgestaan door een advocaat, de verdachte alle mogelijke ruimte gegeven om zichzelf te verantwoorden.
2. Bij het opleggen van de maatregel is rekening gehouden met de leeftijd, persoonlijke omstandigheden of gezondheid van de berechte persoon.
3. Alle opgelegde maatregelen werden gemotiveerd. Deze motivatie was in een aantal gevallen kort en standaard, maar in andere gevallen uitgebreid. Jeugd, ouderdom, lichamelijke en geestelijke problemen, zo bleek uit de motivering van 5 van de onderzochte 65 doorgestuurde misdrijfzaken, reden voor het verminderen van de maatregel.
4. De Kamers van het Tribunaal Groningen hebben getracht de sententie op dezelfde wijze vorm te geven als de strafsententie bij de Kamer Groningen.
5. De straftoemeting uitgesproken door de Kamer Groningen was niet gefundeerd op vergelding van al het aangedane leed in de oorlog. Slechts die daden zijn meegenomen in de hoogte van de maatregel, die een verdachte zelf begaan had.
6. Tot slot zorgde de controle door de Hoge Autoriteit, voor het ressort Leeuwarden T. de Jong Tzn., van alle Tribunaalvonnissen voor het gelijktrekken van vonnissen voor gelijksoortige daden. De Hoge Autoriteit heeft met enige regelmaat ingegrepen in de sententies en geweigerd zijn instemming (het Fiat Executie) aan de vonnissen te hechten. En zonder een Fiat Executie van de Hoge Autoriteit mochten de straffen niet worden uitgevoerd.
7. Analoog aan de opgelegde straffen bij de Kamer Groningen hebben ook de Kamers van het Tribunaal Groningen in velen gevallen de maximum ontzetting uit de kiesrechten, voor de tribunaalberechting 10 jaar, opgelegd.

De Tribunaalkamers en de Kamer Groningen van het Bijzonder Gerechtshof hebben getracht door afspraken tussen de voorzitter van het Tribunaal Groningen en de voorzitter van de Kamer Groningen van het Bijzonder Gerechtshof Leeuwarden te komen tot een gelijk beleid bij de straftoemeting. Ondanks het feit dat in 1948 de procureur-fiscaal had aangegeven dat diegenen die niet geïnterneerd waren, en ook nog niet waren opgespoord, niet meer berecht hoefden te worden, heeft het Tribunaal Groningen zich niet aan deze oproep gehouden.
Tot half 1949 bleef het Tribunaal Groningen in rechtszittingen rechtspreken, ook over mensen die niet geïnterneerd waren, noch opgespoord. Indien een verdachte nog niet was opgespoord, werd een vertegenwoordiger van de verdachte benoemd. Deze werd dan tijdens de zitting ondervraagd over zijn kennis over de afwezige verdachte. Meestal werd als vertegenwoordiger de vader van de betrokkene benoemd. Uit de verhalen die zij over hun afwezige verwanten vertelden, rijst een treurig beeld op van vermiste soldaten en militairen, die voor zover bekend op het ogenblik van berechting in Russische krijgsgevangenschap verbleven.

Dat in de Tribunaalkamers leken benoemd zijn, was een goede beleidsbeslissing van de regering. Er kon al in Londen voorzien worden dat er eenvoudigweg niet genoeg geschoolde juristen waren om het Nederlands Beheersinstituut, de Zuiveringscommissies, de Tribunalen en de Bijzondere Gerechtshoven te bemannen, naast de gewoon doorlopende rechtspleging. Al snel na de start van de Tribunalen bleek dat leken wel degelijk, tegen de kritiek in, ook met leken als rechtssprekend lid van de Tribunaalkamers, rechtvaardige vonnissen velden. De jurist W.M.E. Noach concludeerde in 1948 dat *'de leken-leden zich voor wat de zuiver juridische aspecten richtten naar de mening van de voorzitter en de secretaris. Daarnaast waren de deskundigheid van de leken met de plaatselijke situatie en persoonlijke wetenschap over de beschuldigde, belangrijke elementen bij de bepaling van de zwaarte der op te leggen maatregelen.'*

Het feit dat er geen toelichting was op het Tribunaalbesluit heeft advocaten en juridische colleges gehinderd. Hierdoor was het niet mogelijk om de achtergrond van de verschillende artikelen te kunnen doorgronden, zoals wel bij 'gewone wetten' het geval is. Artikel 1 van het Tribunaalbesluit voldeed, ook volgens juristen uit de tijd zelf, absoluut niet aan de eis van het Lex Certa-beginsel, een van de pijlers van het legaliteitsbeginsel. De omschrijving in dit artikel was zo vaag, dat de reikwijdte ervan niet goed kon worden bepaald. Het Lex Certa-beginsel houdt in dat voor iedereen duidelijk moet zijn welk handelen en nalaten leidt tot strafrechtelijke aansprakelijkheid, alsmede welke sancties daarop kunnen volgen. Dat de critici hierin gelijk hadden, bleek toen Tribunaalkamers op grond van dit artikel 1, zonder een verdere uitbreiding van hun bevoegdheden, ook misdrijven begaan tijdens de oorlog konden berechten.
De Tribunalen en dus ook de Kamers van het Tribunaal Groningen, hebben niet alleen zaken berecht waarin sprake was van collaboratie met de Duitse bezetter, de 'eigenlijke' tribunaalzaken, maar ook 'lichte' oorlogsgerelateerde misdrijven. Deze categorie rechtszaken werd in de tijd zelf aangeduid met de term 'oneigenlijke' tribunaalzaken.

De verschillen in strafvorderlijke omstandigheden, het feit dat een verplichte verdediger niet vastgelegd was bij een Tribunaalzaak en het ontbreken van hoger beroep of cassatie van Tribunaalzaken: dit alles heeft gezorgd voor rechtsongelijkheid voor de individuele verdachte. De juridische implicaties van deze verschillen waren voor de individuele verdachte echter moeilijk, zo niet onmogelijk te doorgronden.